

«ΠΕΡΣΙΚΟΝ ΔΕ ΚΑΡΤΑ ΔΩΡΟΝ Ο ΣΤΡΑΤΟΣ»:

Η ΔΙΑΠΛΟΚΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΜΙΣΘΟΦΟΡΩΝ

ΚΑΙ ΠΕΡΣΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

ΜΕ ΒΑΣΗ ΤΗΝ ΚΥΡΟΥ ΑΝΑΒΑΣΗ

ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΑ*

Κ. Βλασόπουλος

Το πιο πρόσφατο βιβλίο στα αγγλικά για τους μισθοφόρους στην κλασική περίοδο γράφτηκε πριν από σχεδόν 70 χρόνια.¹ Η έλλειψη ενδιαφέροντος από τους ερευνητές για το θέμα είναι σαφές ότι δεν μπορεί να αποδοθεί σε έλλειψη στοιχείων: πέρα από τις τεράστιες δυνατότητες που προσφέρει η ύπαρξη ενός έργου όπως η *Ανάβαση* του Ξενοφώντα, που αναφέρεται εξ ολοκλήρου στο θέμα μας, διαθέτουμε ένα πλούτο πληροφοριών διάσπαρτο στα υπόλοιπα έργα της εποχής. Η παρατήρηση αυτή αποκτά μεγαλύτερη σημασία αν συνειδητοποιήσει κανείς τον όγκο της βιβλιογραφίας που έχει αφιερωθεί στους οπλίτες, ιδιαίτερα τα τελευταία είκοσι χρόνια.² Υπάρχει λοιπόν μια λιγότερο ή περισσότερο συνειδητή αδιαφορία για τη μελέτη των μισθοφόρων, που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με το ενδιαφέρον που προκαλεί η μελέτη των οπλιτών, των πολιτών-στρατιωτών της κλασικής εποχής.

* Ευχαριστώ την Άννα Μίσιου και τον Δημήτρη Κυρτάτα για τη βοήθεια και τις πολύτιμες παρατηρήσεις τους, τη φίλη Μαρώ Τριανταφύλου για την υπομονή της να διορθώσει ολόκληρο το κείμενο και τα σχόλια της και την Αντιγόνη Ζουρνατζή για τη βοήθεια της.

1. Parke, 1933. Η βιβλιογραφία είναι σχεδόν πλήρης αν προσθέσει κανείς τα εξής: Marinovic, 1988, Whitehead, 1991, McKechnie, 1994.

2. Βλ. ενδεικτικά μόνο V. D. Hanson, *Warfare and agriculture in classical Greece*, Πίζα, 1983, του ίδιου, 1989, του ίδιου, επιμέλεια, *Hoplites: The classical Greek battle experience*, Λονδίνο, 1991, P. Cartledge, 'Hoplites and heroes: Sparta's contribution to the technique of ancient warfare', *JHS*, 97, 1977, σσ. 11-23, G. Cawkwell, 'Orthodoxy and the hoplites', *CQ*, 39, 1989, σσ. 375-389, W. R. Connor, 'Early Greek land warfare as symbolic expression', *P&P*, 119, 1988, σσ. 3-27, A. Holladay, 'Hoplites and heresies', *JHS*, 102, 1982, σσ. 94-104, Krentz, 1985, R. Ridley, 'The hoplite as citizen: Athenian military institutions in their social context', *AC*, 48, 1979, σσ. 508-48, J. Salmon, 'Political hoplites', *JHS*, 97, 1977, σσ. 84-101, A. M. Snodgrass, 'The hoplite reform and history', *JHS*, 85, 1965, σσ. 110-122, του ίδιου, 'The 'hoplite reform' revisited', *DHA*, 19, 1993, σσ. 47-61. Βλ. επίσης και W. G. Runciman, 'Greek hoplites, warrior culture, and indirect bias', *The Journal of the Royal Anthropological Institute (inc. Man)*, 4.4, 1998, σσ. 731-751.

Η αιτία αυτού του φαινομένου μπορεί κατά την άποψη μας να αποδοθεί στην κυριαρχία του μοντέλου της πόλης-κράτους ως αναλυτικού εργαλείου για τη μελέτη της κλασικής αρχαιότητας. Η προσπάθεια να αναλυθεί ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός στο σύνολο του, τουλάχιστον στην κλασική του περίοδο, με βάση την πόλη-κράτος συνάντησε καθολική αποδοχή μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Θα αρκούσε να μνημονεύσει κανείς το έργο της σχολής του Vernant σε σχέση με την αρχαία θρησκεία και φιλοσοφία ή το έργο του Finley και των οπαδών του που προσπάθησαν να αναλύσουν την κοινωνική και οικονομική ιστορία του ελληνικού κόσμου με βάση το βεμπεριανό μοντέλο της πόλης και σε αντιδιαστολή με τις αναδιανεμητικές/απολυταρχικές κοινωνίες της Ανατολής ή την ακρατική ομηρική κοινωνία. Σ' αυτό το πλαίσιο η μελέτη του πολέμου στην περίοδο της «ακμής» της πόλης-κράτους ήταν φυσιολογικό να επικεντρωθεί στον οπλίτη, τον πολίτη με τη λειτουργία του πολεμιστή. Για ένα τέτοιο μοντέλο ο μισθοφόρος είναι εξ ορισμού σύμπτωμα παρακμής και κρίσης: η προθυμία του να πολεμήσει για οποιονδήποτε άλλο εκτός από την πατρίδα του είναι ένδειξη παρακμής του ιδανικού της πόλης, η προθυμία του να ζήσει πολεμώντας είναι ένδειξη οικονομικής, κοινωνικής και ηθικής κρίσης, η προθυμία του να ζήσει μακριά από την πόλη του είναι ένδειξη αδιαφορίας για την ιδιότητα του πολίτη.³ Τα προβλήματα που δημιουργεί ένα τέτοιο ερμηνευτικό πλαίσιο είναι περισσότερα από όσα προσπαθεί να λύσει: θα αρκούσε να επισημάνει κανείς ότι, σε αντίθεση με τις ιταλικές πόλεις-κράτη της Αναγέννησης που χρησιμοποιούσαν εξίσου επαγγελματίες πολεμιστές, η εσωτερική και εξωτερική ζωή των ελληνικών πόλεων ποτέ δεν κυριαρχήθηκε από τους μισθοφόρους.⁴ Είναι λοιπόν προτιμότερο να προσπαθήσει κανείς να αναλύσει τους τρόπους αλληλοδιαπλοκής αυτών των φαινομένων παρά να τα διαχωρίζει με αξιολογικά κριτήρια ακμής και παρακμής.

Αν επέμεινα τόσο πολύ στη σχέση των ελλήνων μισθοφόρων με τον ελληνικό κόσμο, είναι γιατί η μελέτη της σχέσης των Ελλήνων μισθοφόρων με τον «περσικό κόσμο» είναι ουσιαστικά ανύπαρκτη. Για τους περισσότερους μελετητές ο «περσικός κόσμος»⁵ αποτελεί το βάρβαρο Άλλο του ελληνικού, ενώ η παρουσία Ελλήνων μισθοφόρων στην Ανατολή είναι ένδειξη κρίσης και των δύο κόσμων που θα αποκατασταθεί με το νέο πλαίσιο της ελληνιστικής εποχής. Αν όμως μελετήσουμε αυτά τα φαινόμενα χρησιμοποιώντας ένα διαφορετικό αναλυτικό πλαίσιο, που ξεφεύγει από τα όρια του μοντέλου που σκιαγραφήσαμε, τότε η εικόνα μπορεί να αλλάξει ριζικά. Η προθυμία των μισθοφόρων να πολεμήσουν για κάποιον άλλο εκτός από την πόλη τους αποκτά διαφορετικό χαρακτήρα, αν εξεταστεί στα πλαίσια των σχέσεων φιλίας και ξενίας που αποτελούν το υπόβαθρο της.⁶ Η προθυμία τους να ζήσουν μακριά από την πόλη τους ερμηνεύεται διαφορετικά αν χαράξουμε τα ευρύτερα όρια της κινητικότητας στον αρχαίο κόσμο,⁷ ενώ η

3. Αυτή η άποψη διατρέχει ολόκληρο το έργο των Parke και Marinovic. Ενδεικτικά Parke, 1933, σσ.14-15, 20-22, 227-233.

4. Βλ. ενδεικτικά W. K. Pritchett, *The Greek state at war, τόμος II*, Μπέριου και Λος Άντζελες, 1974, κεφάλαιο III: «The condottieri of the fourth century».

5. Τον οποίο και θα χρειαστεί να ορίσουμε στην τρίτη ενότητα.

6. Βλ. Herman, 1987, Mitchell, 1997.

7. Βλ. Purcell, 1990.

προθυμία τους να ζήσουν πολεμώντας μπορεί να εξεταστεί με βάση τις αξίες και τα πρότυπα της τάξης των οπλιτών, στην οποία συμπεριλαμβάνονται.⁸

Δεν έχουμε την πρόθεση να αρνηθούμε ότι ανάμεσα στους μισθοφόρους υπάρχουν άνθρωποι που δεν έχουν άλλο τρόπο να εξοικονομήσουν τα προς το ζην, ούτε να αρνηθούμε την εξέλιξη του φαινομένου (π.χ. οι μισθοφόροι εμφανίζονται σε σημαντικότερο βαθμό τον 4ο αιώνα από ότι τον 5ο). Θέλουμε απλά να δείξουμε ότι τέτοιες απόψεις όχι μόνο δεν ερμηνεύουν το σύνολο των διαθέσιμων πληροφοριών, αλλά δημιουργούν μια μονομερή και παραμορφωτική εικόνα, την οποία θα προσπαθήσουμε να βελτιώσουμε.

Αντικείμενο λοιπόν αυτής της εργασίας θα είναι η εξέταση της αλληλοδιαπλοκής των Ελλήνων μισθοφόρων με τον «περσικό κόσμο» στηριγμένοι στην μελέτη της *Κύρου Ανάβασης* του Ξενοφώντα. Θα εξετάσουμε αυτή τη σχέση μέσα από διαφορετικά πρίσματα: εξετάζοντας το φαινόμενο από τη σκοπιά της μακράς διάρκειας θα δείξουμε ότι η μαζική χρήση των μισθοφόρων δεν είναι φαινόμενο κρίσης που εμφανίζεται την εποχή της *Ανάβασης* αλλά διαθέτει μια σταθερότητα και κανονικότητα που διέπεται από τους δικούς της όρους. Στη συνέχεια, παίρνοντας σαν δεδομένο ότι η ζήτηση προηγείται της προσφοράς, θα εξετάσουμε τις αιτίες και τους όρους της χρήσης των μισθοφόρων από τη μεριά των Περσών. Μετά θα αναλύσουμε τον συνδετικό κρίκο μεταξύ ζήτησης και προσφοράς, τους θεσμούς δηλαδή που διέπουν τη στρατολόγηση και τη χρησιμοποίηση των μισθοφόρων. Έχοντας αναλύσει όλους αυτούς τους παράγοντες θα επιχειρήσουμε να διερευνήσουμε τον πιο δύσκολο απ' όλους: ποιες είναι οι πραγματικότητες που δηλώνει η φράση «Έλληνας μισθοφόρος στα τέλη του 5ου αιώνα»; Ποιο είναι το κοινωνικό τους υπόβαθρο, ποια τα κίνητρα που τους ωθούν, ποιες οι συνθήκες της δράσης τους και τέλος ποιες είναι οι επιδιώξεις και οι ελπίδες τους; Τέλος θα αποπειραθούμε να εξετάσουμε τις συνέπειες της αλληλοδιαπλοκής Ελλήνων μισθοφόρων και Περσών και να διαγράψουμε τη δυναμική του φαινομένου.

Η μακρά διάρκεια: η προϊστορία των Ελλήνων μισθοφόρων

Η επικρατέστερη άποψη μεταξύ των μελετητών για το φαινόμενο των μισθοφόρων το θεωρεί σύμπτωμα κρίσης. Η ξαφνική εμφάνιση των μισθοφόρων στο έργο του Ξενοφώντα μετά τη σπάνια παρουσία τους στο έργο του Ηροδότου και του Θουκυδίδη ερμηνεύεται ως απόρροια του Πελοποννησιακού πολέμου, και η διαρκής παρουσία τους στη διάρκεια του 4ου αιώνα αποτελεί σημείο της προϊούσας οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που μαστίζει τον κόσμο της πόλης. Σ' αυτό το πλαίσιο η ύπαρξη Ελλήνων μισθοφόρων στην Ανατολή τον 7ο και 6ο αιώνα και η σταθερή σύνδεση τους στις πηγές μας με την εποχή των τυράννων αντιμετωπίζονται με αμηχανία: είναι λίγο δύσκολο να μιλήσει κανείς για κρίση σ' αυτή την περίπτωση, οπωσδήποτε όμως η εδραίωση της πόλης-κράτους και της δημοκρατίας τον 5ο αιώνα έχει ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση του μισθοφορικού φαινομένου για περίπου 100 χρόνια μέχρι τις δραματικές συνέπειες του Πελοποννησιακού πολέμου.⁹

8. Βλ. Van Wees, 1995.

9. Βλ. Garland, 1975, σσ. 93-103, Whitehead, 1991, σσ. 297-299.

Αντίθετα από το μοντέλο που παρουσιάσαμε, το οποίο χαρακτηρίζεται από τομές και ασυνέχειες που αποδίδονται σε διαδοχικές φάσεις ακμής και παρακμής, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τη συνέχεια και τη διάρκεια του μισθοφορικού φαινομένου από την εποχή που εμφανίζεται στις πηγές μας έως την εποχή της *Ανάβασης*, με την πεποίθηση ότι, αν εξετάσουμε το μισθοφορικό φαινόμενο στη μακρά του διάρκεια, θα απαλλαγούμε από την αντιμετώπιση του ως έκτακτη και ενδεικτική κρίσεως κατάσταση και θα αναλύσουμε με διαφορετικό πρίσμα τις πληροφορίες που μας δίνει η *Ανάβαση*.

Οι πρώτες ενδείξεις για την δράση των Ελλήνων μισθοφόρων βρίσκονται στην ποίηση της αρχαϊκής εποχής. Τα αποσπάσματα του Αρχίλοχου¹⁰ που περιγράφουν στιγμιότυπα από τη ζωή ενός τυπικού μισθοφόρου, είναι αρκετά γνωστά και δε χρειάζεται να τα σχολιάσουμε περαιτέρω, όπως γνωστό είναι και το πολεμικό τραγούδι του Κρητικού μισθοφόρου Υβρία.¹¹ Γνωρίζουμε επίσης από ένα απόσπασμα του Αλκαίου¹² ότι ο αδερφός του υπήρξε μισθοφόρος στον νεοβαβυλωνιακό στρατό και μάλλον συμμετείχε στην κατάληψη της Ασκαλώνας το 604 π.Χ. Αλλά η περιοχή όπου η συστηματική παρουσία των Ελλήνων μισθοφόρων είναι με ασφάλεια διαπιστωμένη είναι η Αίγυπτος.¹³ Στην περίπτωση της Αιγύπτου έχουμε την τύχη να διαθέτουμε εκτός από την πολύτιμη μαρτυρία του Ηροδότου και μια σειρά από ελληνικές και αιγυπτιακές επιγραφές, που δίνουν μια διαφορετική διάσταση του θέματος. Από τη διήγηση του Ηροδότου πληροφορούμαστε τη χρησιμοποίηση Ελλήνων και Καρών μισθοφόρων, που περιγράφονται ως «χαλκίοι άνδρες», από τον Φαραώ Ψαμμήτιχο Α' γύρω στα μέσα του 7ου αιώνα.¹⁴ Ο Ψαμμήτιχος εγκατέστησε τους μισθοφόρους σε δύο τοποθεσίες στο Δέλτα του Νείλου, από όπου τους μετέφερε στη Μέμφιδα ο Άμασις.¹⁵ Πληροφορούμαστε επίσης ότι ο Άμασις κατέκτησε το θρόνο νικώντας τους Έλληνες μισθοφόρους του Απρίη, τον αριθμό των οποίων ανεβάζει ο Ηρόδοτος σε 30.000.¹⁶ Τέλος η κατάκτηση της Αιγύπτου από τους Πέρσες αποδίδεται στην αποστασία του μισθοφόρου Φάνη, παρά τη γενναία αντίσταση που προέβαλαν οι Έλληνες μισθοφόροι του Άμασι.¹⁷

Εξίσου σημαντικές είναι και οι πληροφορίες που μας δίνουν οι επιγραφές. Πληροφορούμαστε λοιπόν ότι ο τίτλος του Αιγυπτίου ναυάρχου αποδίδεται ως «αρχηγός των πολεμικών πλοίων και διοικητής των Ελλήνων».¹⁸ Αν τα πολεμικά πλοία και οι Έλληνες συνδέονται, τότε είναι πιθανό ότι έχουμε να κάνουμε με τη χρησιμοποίηση Ελλήνων ναυτών στον αιγυπτιακό στόλο. Επιπλέον οι τεράστιοι αριθμοί Ελλήνων μισθοφόρων,

10. M. L. West, *Iambi et Elegi Graeci*, Οξφόρδη, 1971, αποσπάσματα 1, 2, 4, 5, 114, 216 κλπ.

11. E. Diehl, *Anthologia Lyrica Graeca*, ii, Λειψία, 1942³, σ. 128.

12. E. Lobel - D. Page, *Poetarum Lesbiorum Fragmenta*, Οξφόρδη, 1963, αποσπάσματα Z 27, B 16.

13. Συνολικά για τις σχέσεις των Ελλήνων με την Αίγυπτο την αρχαϊκή εποχή υπάρχει το κεφάλαιο του T. F. R. G. Braun «The Greeks in Egypt» στην *CAH*, III, 3,² από όπου και οι παραπομπές.

14. Ηρόδοτος, II.147-152.

15. Ηρόδοτος, II.154.

16. Ηρόδοτος, II.161-169.

17. Ηρόδοτος, III.4, 11.

18. W. M. F. Petrie, *Hyksos and Israelite cities*, Λονδίνο, 1906, σ. 18. Ωστόσο θα πρέπει να μας απασχολήσει το ενδεχόμενο να συγκεντρώνονται δύο ξεχωριστές διοικητικές θέσεις στα χέρια ενός ανθρώπου και η αναφορά στους Έλληνες να σχετίζεται με τους μισθοφόρους και όχι με τους κωπηλάτες.

όπως αυτός που αναφέρει ο Ηρόδοτος, επιβεβαιώνεται από μια επιγραφή που καταγράφει την προσπάθεια του έκπτωτου μάλιστα Απρίη να ανακτήσει το θρόνο του με τη βοήθεια «αμέτρητων Ελλήνων». ¹⁹

Η σημαντικότερη, όμως, επιγραφή είναι αυτή που χάραξαν Έλληνες μισθοφόροι, που συμμετείχαν στην εκστρατεία του Φαραώ Ψαμμήτιχου στην Αιθιοπία²⁰ στο πόδι του αγάλματος του Ραμσή Β' στο Abu Simbel²¹ και χρονολογείται γύρω στο 590 π.Χ.: «Όταν ο βασιλιάς Ψαμμήτιχος ήλθε στην Ελεφαντίνη, αυτοί που έπλευσαν μαζί με τον Ψαμμήτιχο, το γιο του Θεοκλή, έγραψαν αυτό· έφτασαν μέχρι τον Κέρκι, όσο τους επέτρεψε ο ποταμός. Ο Ποτασίμτο διοικούσε τους ξενόγλωσσους και ο Άμασις τους Αιγυπτίους. Μας έγραψαν ο Άρχων, ο γιος του Αμοίβιχου και ο Πελεκός, ο γιος του Ευδάμου». Ακολουθούν τα ονόματα άλλων έξι μισθοφόρων. Αξίζει κατ' αρχάς να σημειώσει κανείς ότι το όνομα του Έλληνα Ψαμμήτιχου, αν δεν ανήκει σε Έλληνα δεύτερης γενιάς στην Αίγυπτο, δηλώνει πάντως κληρονομική σχέση με τη χώρα του Νείλου. Ενδιαφέρον έχει όμως η μορφή των σχέσεων μεταξύ των μισθοφόρων, όπως εμφανίζεται στην επιγραφή. Χρειάζεται να υπογραμμίσουμε την διαφορά ανάμεσα στην έκφραση που χρησιμοποιείται για τις σχέσεις μεταξύ των Ελλήνων μισθοφόρων («αυτοί που έπλευσαν μαζί με τον Ψαμμήτιχο») και την έκφραση που χρησιμοποιείται για τους Αιγυπτίους στρατηγούς («Ο Ποτασίμτο διοικούσε...»). Αν συνυπολογίσει κανείς τη διαφορετική γεωγραφική προέλευση των μισθοφόρων (ένας Τήιος, δύο Ιαλύσιοι, ένας Κολοφώνιος) και τη μεγάλη οικειότητα που προδίδει η χρήση του υποκοριστικού Ψαμματάς²² αντί του Ψαμμήτιχος στην υπογραφή «ο Πάμβης μαζί με τον Ψαμματά», τότε θα πρέπει να αλλάξουμε την καθιερωμένη ερμηνεία της επιγραφής: αντί για απλούς μισθοφόρους στην υπηρεσία των Αιγυπτίων είναι πιθανότερο ότι έχουμε να κάνουμε με αριστοκράτες που εκπληρώνουν τις υποχρεώσεις τους ως ξένοι, συμπεριφέρονται σαν ίσοι μεταξύ τους και πιθανότατα διοικούν τους δικούς τους άνδρες.²³ Η σημασία αυτής της επιγραφής θα φανεί όταν θα εξετάσουμε τη στρατολόγηση και τη δομή της στρατιάς του Κύρου. Τελειώνοντας με την Αίγυπτο και για να αποκαταστήσουμε τη συνέχεια της μισθοφορικής δράσης που υποτίθεται ότι διακόπτεται με την έλευση των Περσών, αξίζει να αναφέρουμε ένα graffito του 5ου αιώνα στο ταφικό μνημείο του Σέτι Α' στην Άβυδο.²⁴ Αναφέρεται σε Κρήτες μισθοφόρους του αντάρτη πρόιγκηπα Αμυρταίου (που αυτοονομάζονται επίκουροι), γεγονός που αποδεικνύει την ύπαρξη Ελλήνων μισθοφόρων στην Αίγυπτο στα μέσα του 5ου αιώνα.

Η περίπτωση της Αιγύπτου μας επιτρέπει να προχωρήσουμε σε δύο ακόμα γενικότερες παρατηρήσεις. Κατ' αρχάς πρέπει να υπογραμμίσει κανείς ότι, πέρα από την έντονη παρουσία των Ελλήνων μισθοφόρων, εξίσου μαζική και διαρκής είναι και η χρήση μισθοφόρων άλλων «εθνικοτήτων», κατά κύριο λόγο Καρών και Εβραίων. Οι Κάρες εμφανίζονται εξίσου νωρίς και σε στενή σύνδεση με τους Έλληνες, ενώ στην περίπτωση των

19. J. H. Breasted, *Ancient records of Egypt, IV*, Σικάγο, 1906, § 1000-1007.

20. Ηρόδοτος, II, 161.

21. R. Meiggs - D. Lewis, *A selection of Greek historical inscriptions*, Οξφόρδη, 1988, αρ. 7.

22. Βλ. τα σχόλια των A. Bernard και O. Masson, 'Les inscriptions grecques d'Abou Simbel' *REG*, 70, 1957, σ. 70.

23. Βλ. Herman, 1987, σσ. 101-102.

24. L. H. Jeffery, *The local scripts of Archaic Greece*, Οξφόρδη, 1961, σ. 314.

Εβραίων έχουμε την τύχη να διαθέτουμε ένα αρχείο από έγγραφα της εβραϊκής φρουράς της Ελεφαντίνης²⁵, η οποία εγκαθίσταται αρχικά από την Σαΐτική δυναστεία και παραμένει και στην περίοδο της περσικής κυριαρχίας. Όλα αυτά έχουν την σημασία τους, γιατί συνήθως η μαζική παρουσία Ελλήνων μισθοφόρων στην Ανατολή χρειάζεται, για να δικαιολογηθεί, έναν ιδιαίτερο λόγο ύπαρξης, που υποτίθεται ότι είναι ο βαρύς οπλισμός και η τακτική των οπλιτών που τους δίνει το πλεονέκτημα σε σχέση με τους ελαφρά οπλισμένους Ανατολίτες. Κατ' αρχάς ο βαρύς οπλισμός και οι μαζικοί σχηματισμοί μάχης δεν αποτελούν αποκλειστικό προνόμιο των Ελλήνων, όπως δείχνει το παράδειγμα των Καρών.²⁶ Επιπλέον αν η ζήτηση Ελλήνων μισθοφόρων σε μεγάλους αριθμούς στην Ανατολή χρειάζεται έναν ιδιαίτερο στρατιωτικό λόγο για να ερμηνευθεί, το ίδιο θα πρέπει να γίνει και για τις άλλες κατηγορίες μισθοφόρων, οπότε αναρωτιέται κανείς πιο μπορεί να ήταν το ιδιαίτερο στρατιωτικό πλεονέκτημα των Εβραίων μισθοφόρων. Το πρόβλημα δηλαδή με αυτή την άποψη είναι ότι χρειάζεται έναν ιδιαίτερο λόγο για να ερμηνεύσει την παρουσία των Ελλήνων μισθοφόρων στην Ανατολή και αρνείται να δει τις κανονικότητες που διέπουν τη μακρά διάρκεια της προσφοράς και ζήτησης μισθοφόρων.

Το δεύτερο σημείο που πρέπει να υπογραμμίσουμε είναι ότι, ενώ η περσική κατάκτηση υποτίθεται ότι κλείνει την αγορά της Αιγύπτου για τους Έλληνες μισθοφόρους, το ίδιο δεν συμβαίνει με την εβραϊκή φρουρά της Ελεφαντίνης, που παραμένει για ακόμη εκατό και πλέον χρόνια. Πόσο πραγματική λοιπόν είναι η απομάκρυνση των Ελλήνων με δεδομένο και το graffito που αναφέραμε παραπάνω; Να συμπληρώσουμε ότι Ίωνες και Κάρες μισθοφόροι στη διάρκεια της περσικής κυριαρχίας αναφέρονται στους αρμαϊκούς παπύρους που βρέθηκαν στην Saqqara και παραμένουν ακόμα ανέκδοτοι.²⁷

Δεν θα εξετάσουμε τις πληροφορίες για τη χρησιμοποίηση μισθοφόρων από τους τυράννους της αρχαϊκής εποχής, γιατί θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι αυτή η χρήση μισθοφόρων σταματά με την διαφανόμενη εξαφάνιση των τυράννων την κλασική περίοδο.²⁸ Αντίθετα θα εξετάσουμε τις πληροφορίες, κυρίως από τον Θουκυδίδη και τον Ξενοφώντα, που αποδεικνύουν την ύπαρξη μεγάλου αριθμού μισθοφόρων και τη δημιουργία «αγορών» ήδη πριν από τη συγκρότηση της στρατιάς των Μυρίων.

Τα στοιχεία που διαθέτουμε για τη χρήση Ελλήνων μισθοφόρων από τους Πέρσες σατράπες είναι ελλιπή και διάσπαρτα αλλά αρκετά για να τεκμηριώσουν την συστηματικότητα του φαινομένου. Η πρώτη περίπτωση για την οποία πληροφορούμαστε είναι η εμπλοκή του σατράπη των Σάρδεων Πισσούθνη στην αποστασία της Σάμου από τη Δηλιακή Συμμαχία το 440 π.Χ. δανείζοντας στους Σαμίους 700 μισθοφόρους.²⁹ Το 427 π.Χ., όταν ξεσπάει εμφύλια διαμάχη στην Κολοφώνα, οι ηττημένοι καταφεύγουν στο

25. B. Porten, *Archives from Elephantine*, Μπέριγλεϊ, 1968.

26. Στην αφήγηση του Ηροδότου οι Κάρες συνδέονται στενά με τους Ίωνες. Βλ. και A. M. Snodgrass, 'Carian armouers: the growth of a tradition', *JHS*, 84, 1964, σσ. 107-18.

27. Βλ. E. Bresciani, 'The Persian occupation of Egypt', *CHI*, σ. 519.

28. Για τις πληροφορίες που μας έχουν διασωθεί βλ. Parke, 1933, σσ. 7-13. Για τη σύνδεση τυράννων και μισθοφόρων βλ. R. Drews, 'The first tyrants in Greece', *Historia*, 21, 1972, σσ. 129-144. Για τη σύνδεση Πολυκράτη, Αιγύπτου και μισθοφόρων βλ. H. T. Wallinga, 'Polycrates and Egypt: the testimony of the Samaina', *AchHist VI*, σσ. 179-197.

29. Θουκυδίδης, I, cxv, 4.

Νότιον, όπου ξεσπάει νέα διαμάχη, και η μια από τις δύο παρατάξεις των εξόριστων χρησιμοποιεί Αρχάδες και βάρβαρους μισθοφόρους που δανείζεται από τον Πισσούθνη.³⁰ Μαθαίνουμε τέλος ότι η αποστασία του Πισσούθνη θα αποτύχει όταν θα τον προδώσει ο Αθηναίος Λύκων, ο επικεφαλής των μισθοφόρων του.³¹ Το 423 π.Χ. ο σατράπης Αρτύφιος επαναστατεί χρησιμοποιώντας Έλληνες μισθοφόρους.³² Συχνές είναι οι περιπτώσεις όπου νησιώτες εξόριστοι, συνήθως ολιγαρχικοί, μισθώνουν στρατιώτες από την ηπειρωτική ακτή, με τη βοήθεια ενδεχόμενα των Περσών, αν κρίνουμε από τα παραπάνω. Ενδεικτικά, οι Μηθυμναίοι εξόριστοι μισθώνουν 250 στρατιώτες από την ηπειρωτική ακτή, πιθανότατα από τους Πέρσες.³³

Η παρουσία μισθοφόρων στις επιχειρήσεις του Πελοποννησιακού πολέμου είναι διαρκής και αφορά τόσο τις μεγάλες και πολύχρονες εκστρατείες όσο και σχετικά δευτερεύοντα περιστατικά του πολέμου. Θα παραθέσουμε μερικές περιπτώσεις τελείως επιγραμματικά με έμφαση στα μικρά γεγονότα που δείχνουν καλύτερα την έκταση του φαινομένου: επιχείρηση επιστροφής του Ευάρχου στον Αστακό με την βοήθεια των Κορινθίων,³⁴ συνεργασία Χαλκαδένων και Βοττιαίων στην Σπάρτωλο,³⁵ επίθεση των Μυτιληναίων στη Μήθυμνα,³⁶ αντεπίθεση των ολιγαρχικών στην Κέρκυρα³⁷, επιχειρήσεις των Μυτιληναίων εξόριστων.³⁸ Όλα τα παραπάνω γεγονότα έλαβαν χώρα στα πρώτα χρόνια του πολέμου, αποτελούν δευτερεύοντα περιστατικά ενώ η χρηματοδότηση των μισθοφόρων σε καμία περίπτωση δεν έγινε από κάποια από τις δυο μεγάλες δυνάμεις. Η άποψη λοιπόν ότι το μισθοφορικό φαινόμενο γνωρίζει έξαρση με την εξέλιξη του Πελοποννησιακού πολέμου λόγω των μακρόχρονων και μακρινών εκστρατειών, στις οποίες δεν μπορεί να συμμετέχει ο οπλίτης-αγρότης, καθίσταται προβληματική από τη στιγμή που βλέπουμε την έκταση και την «καθημερινότητα» αυτής της πρακτικής.

Θα εξετάσουμε τώρα τις πληροφορίες που τεκμηριώνουν την ύπαρξη μιας «αγοράς» μισθοφόρων στην Ιωνία. Ένα σχόλιο του Διόδωρου,³⁹ που αποδίδει την ανωτερότητα των Μυρίων έναντι των Περσών στην μακρόχρονη εμπειρία του Πελοποννησιακού πολέμου, αποτέλεσε την βάση της άποψης ότι οι μάζες των μισθοφόρων που βλέπουμε σε δράση στην *Ανάβαση* είναι συνέπεια των σκληρών συνθηκών του πολέμου. Η καταστροφή της γεωργικής παραγωγής από τις συνεχείς πολεμικές επιχειρήσεις, οι πολιτικές ανακατατάξεις και εξορίες, η ηθική εξαχρείωση και η εξοικείωση με τη διαρκή σφαγή του πολέμου είναι τα αίτια για τη δημιουργία αυτού του μαζικού ρεύματος μισθοφόρων.⁴⁰ Ο Roy πέτυχε να

30. Θουκυδίδης, III, xxxiv, 2.

31. Θουκυδίδης, III, xxxiv, 2, Κτησίας, *FGH*, απόσπασμα 15, παράγραφος 52.

32. Κτησίας, *FGH*, απόσπασμα 15, παράγραφος 50.

33. Θουκυδίδης, VIII, c,3.

34. Θουκυδίδης, II, xxxiii, 1. Αυτό το παράδειγμα μπορεί να θεωρηθεί ως χρήση μισθοφόρων από ένα επίδοξο μέλος του «εξαφραμισμένου» είδους των τυράννων και μάλιστα στην καρδιά της κλασικής εποχής.

35. Θουκυδίδης, II, lxxix, 3.

36. Θουκυδίδης, III, xviii, 1-5.

37. Θουκυδίδης, III, lxxiii, lxxv, 3.

38. Θουκυδίδης, IV, lii, 1.

39. Διόδωρος, XIV, xxiii, 4.

40. Βλ. Parke, 1933, σσ. 20-22.

δείξει με το άρθρο του ότι η σύνδεση Μυρίων και Πελοποννησιακού πολέμου είναι ασή-
ρικτη, και αντίθετα η παρουσία χιλιάδων μισθοφόρων έτοιμων να προσφέρουν τις υπηρε-
σίες τους έχει να κάνει με την ύπαρξη μιας ήδη καθιερωμένης αγοράς στην Ιωνία.⁴¹

38

Το πρώτο στοιχείο σ' αυτή την κατεύθυνση είναι η παρουσία Ελλήνων μισθοφό-
ρων στην υπηρεσία του σατράπη των Σάρδεων, όπως είδαμε προηγουμένως. Το δεύτερο
στοιχείο είναι οι εντολές στρατολόγησης που δίνει ο Κύρος στους διοικητές των φρου-
ρών του στις ιωνικές πόλεις.⁴² Είναι ενδεικτικό, ότι αντί να επιλεγούν ορισμένα άτομα
με τις κατάλληλες διασυνδέσεις, η εντολή απευθύνεται σε όλους τους φρούραρχους, άρα
θεωρείται δυνατό ότι κάθε φρούραρχος μπορεί να βρει στην περιοχή δράσης του άνδρες
έτοιμους να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους. Με δεδομένο ότι η πλειονότητα των 4000
μισθοφόρων που οδηγεί ο Ξενίας και προέρχονται από αυτή την πηγή στρατολόγησης
είναι Αρκαάδες, η παρουσία τους τόσο μακριά από την πατρίδα τους πρέπει να εξηγηθεί.
Εφόσον ο Πελοποννησιακός πόλεμος δεν επηρέασε ιδιαίτερα την Αρκαδία και οι συ-
γκρούσεις του Ιωνικού πολέμου δεν περιελάμβαναν οπλιτικές μάχες, η παρουσία τους
στην περιοχή μπορεί να αποδοθεί μόνο στη λειτουργία μιας τοπικής αγοράς-μαγνήτη.
Χρειάζεται τέλος να σημειώσουμε ότι όπως θα διαπιστώσουμε με την εξέταση του τρό-
που συγκρότησης των Μυρίων, οι 5800 από τους 8000 πολεμιστές για τους οποίους
έχουμε στοιχεία γεωγραφικής προέλευσης, πρέπει να έχουν στρατολογηθεί στην Ιωνία.

Συνοψίζοντας τα συμπεράσματα αυτής της ενότητας μπορούμε να ισχυριστούμε
ότι το μισθοφορικό φαινόμενο δεν είναι σύμπτωμα κρίσης στα τέλη του 5ου αιώνα αλλά
διαθέτει μια κανονικότητα και μια συνέχεια που ξεκινά τουλάχιστον από τα μέσα του
7ου αιώνα. Η παρουσία Ελλήνων μισθοφόρων στην Ανατολή πριν από την εκστρατεία
των Μυρίων μπορεί να διαπιστωθεί στην Αίγυπτο και την Ιωνία με συστηματικότητα.

Η ζήτηση: ο περσικός κόσμος και οι μισθοφόροι

«Η διοίκηση μιας αυτοκρατορίας αφορά πάνω απ' όλα δύο πράγματα: την απόσπαση
του πλεονάσματος για την άρχουσα τάξη και τη διατήρηση του ελέγχου (και συνακόλου-
θα της δυνατότητας συνέχισης της εκμετάλλευσης). Το πρώτο προϋποθέτει δομές για τη
συγκέντρωση των φόρων ή την πιο άμεση εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πη-
γών (π.χ. μέσω της ανακατανομής της ιδιοκτησίας). Το δεύτερο είναι ζήτημα εν μέρει της
εκμηδένισης ή, ακόμα καλύτερα, της χρησιμοποίησης των τοπικών ισχυρών ομάδων και
της εκμετάλλευσης της αδιαφορίας των κατώτερων τάξεων για την ταυτότητα της κυ-
ρίαρχης δύναμης (από διοικητική άποψη και τα δύο ευνοούν τη μέγιστη δυνατή χρήση
των υπάρχουσών δομών) και κατά δεύτερο λόγο ζήτημα ισχύος – η απειλή μεγάλης κλί-
μακας αντιποίνων σε περίπτωση εξέγερσης και η μόνιμη διατήρηση φρουρών. Από αυτά
τα δύο, το δεύτερο είναι μια σταθερή διοικητική πρακτική».⁴³

41. Roy, 1967, σσ. 320-323.

42. Ξεν. Κ.Α., I, I, 6.

43. Βλ. Tuplin, 1987, σ. 109.

Συζητήσαμε ήδη τη χρήση μισθοφόρων από την Αίγυπτο και την Περσική αυτοκρατορία σε μια προσπάθεια να συλλάβουμε την έκταση και διάρκεια του φαινομένου. Η πραγμάτευση μας, όμως, έως τώρα είχε αποκλειστικά ποσοτικό χαρακτήρα με την απλή παράθεση των σωζόμενων πληροφοριών. Χρειάζεται πλέον να συζητήσουμε τους λόγους που υπαγορεύουν τη σταθερή και μαζική χρήση μισθοφόρων από την Περσική αυτοκρατορία, η οποία είναι και το θέμα αυτής της εργασίας. Θα προσπαθήσουμε λοιπόν να εξετάσουμε την έκφραση του μισθοφορικού φαινομένου που ονομάσαμε «ζήτηση».

Το απόσπασμα του Tuplin, που παραθέσαμε παραπάνω, θέτει τα βασικά ζητήματα που θα συζητήσουμε. Η Περσική αυτοκρατορία παρουσιάζεται από την πλειοψηφία των μελετητών είτε μέσα από το πρίσμα του Ανατολικού δεσποτισμού,⁴⁴ είτε ως μια μορφή φεουδαρχίας σε αυτοκρατορικό επίπεδο.⁴⁵ Η αντιφατική εικόνα που δημιουργούν αυτά τα τόσο διαφορετικά αναλυτικά πρίσματα δεν είναι δύσκολο να εξηγηθεί: καθένα από τα δύο στηρίζεται σε μέρος μόνο του σωζόμενου υλικού. Η ερμηνεία της Περσικής αυτοκρατορίας ως μιας συγκεντρωτικής μοναρχίας προκύπτει από την γραφειοκρατική-αναδιανεμητική λογική που αποκαλύπτουν πηγές όπως οι πινακίδες της Περσέπολης,⁴⁶ ενώ το φεουδαρχικό μοντέλο προκύπτει από στοιχεία όπως οι δωρεές μεγάλων εκτάσεων γης,⁴⁷ οι ομοτράπεζοι των σατραπών⁴⁸ και η απουσία ενός διοικητικού μηχανισμού τυποποιημένου και αποσυνδεδεμένου από τις σχέσεις συγγένειας με το μονάρχη,⁴⁹ όπως αυτός της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Είναι ενδιαφέρον, αν και αναμενόμενο, ότι η πρώτη εικόνα προκύπτει κυρίως από τις ανατολικές πηγές, που είναι κατά κύριο λόγο αρχαικού τύπου, ενώ η δεύτερη από τις ελληνικές, που εστιάζουν στις προσωπικές σχέσεις της περσικής ελίτ. Αυτό που πραγματικά χρειάζεται δεν είναι η μονομέρεια των προκατασκευασμένων μοντέλων αλλά μια ανάλυση που θα ενσωματώνει όλα τα διαθέσιμα στοιχεία σε ένα ενιαίο αναλυτικό πλαίσιο.

Η Περσική αυτοκρατορία δεν είναι ένας ενιαίος κόσμος· αυτό αποτελεί μια κοινά αποδεκτή διαπίστωση. Ο μόνος λόγος για τον οποίο έχει νόημα να μιλάμε για Περσική αυτοκρατορία είναι η ύπαρξη του διοικητικού μηχανισμού. Αλλά χρειάζεται να είμαστε σαφείς για το τι αποτελεί (και τι δεν αποτελεί) αυτόν το μηχανισμό, αν δε θέλουμε να καταλήξουμε στις αποκλίνουσες ερμηνείες των μοντέλων που σκιαγραφήσαμε. Η αυτοκρατορία αποτελείται από ένα μηχανισμό συγκέντρωσης των φόρων και ένα μηχανισμό επιτήρησης και εξασφάλισης αυτής της συγκέντρωσης, όπως γλαφυρά αναλύονται στο απόσπασμα του Tuplin που παραθέσαμε. Πέρα και κάτω από αυτούς τους μηχανισμούς η ζωή για τους υπηκόους της αυτοκρατορίας συνεχίζεται αναλλοίωτη και αμετάβλητη.

44. Για την καταγωγή της έννοιας βλ. K. Wittfogel, *Oriental despotism. A comparative study of total power*, Γέηλ, 1957.

45. Βλ. S. Hornblower, *The Greek world, 479-323 BC*, Λονδίνο, 1991, σσ. 66-73.

46. Βλ. R. T. Hallock, *Persepolis Fortification Tablets*, Σικάγο, 1969, του ίδιου, 'The evidence of the Persepolis tablets', *CHI*, σσ. 588-609.

47. Βλ. Herman, 1987, σσ. 106-115 και τους σχετικούς πίνακες.

48. Βλ. τα σχόλια του Hornblower, ο.π., σ. 67, και Tuplin, 1987, σ.117, όπου συγκεντρώνονται και τα σχετικά χωρία των Ελλήνων συγγραφέων.

49. Βλ. Cook, 1983, σ. 167: «Επί Δαρείου η Αχαιμενιδική εξουσία έτεινε να γίνει οικογενειακή υπόθεση, με τις Σάρδεις και πιθανότατα τη Βακτρία να διοικούνται από αδερφούς του, και με τους γαμπρούς και ανηψιούς του να αναλαμβάνουν αποστολές στη Δύση».

Ο διοικητικός μηχανισμός δεν παρεμβαίνει σε όλο το φάσμα της ζωής των υπηκόων της αυτοκρατορίας⁵⁰ ούτε καλύπτει χωρικά ολόκληρη την έκταση της αχανούς αυτοκρατορίας.⁵¹ Τέλος δεν αποτελεί ένα συνεχές (continuum) από τις ανώτερες ως τις κατώτερες βαθμίδες εξουσίας⁵²: εμφανίζει τόσο επικαλύψεις, όσο και κενά. Παράδειγμα επικάλυψης είναι η σύγκρουση Τισσαφέρνη και Κύρου για τις Ιωνικές πόλεις, σύγκρουση για την οποία δεν έχει καμιά αντίρρηση ως θέμα αρχής ο Αρταξέρξης.⁵³ Παράδειγμα κενού είναι η απουσία Πέρση σατράπη για τις πόλεις της Κύπρου. Αντίστοιχα παραδείγματα είναι η Λυκία και η Παφλαγονία.⁵⁴ Ενδεικτική από αυτή την άποψη είναι η απουσία ενός ειδικού λεξιλογίου που να διακρίνει ανάμεσα σε διοικητικές και στρατιωτικές θέσεις, ανώτερες και κατώτερες βαθμίδες, προσωπικό και διοικητικό status.⁵⁵

40

Προσπαθήσαμε να περιγράψουμε ένα σύστημα που εμπεριέχει επίπεδα που δεν αρθρώνονται όλα μεταξύ τους, ούτε σε ίσο βαθμό, αλλά που παρόλα αυτά, ή λόγω αυτών, λειτουργεί ικανοποιητικά, όσο εξασφαλίζεται η καταβολή των φόρων και η διατήρηση του ελέγχου.⁵⁶ Πως συνδυάζεται το σύστημα που περιγράψαμε με τη χρησιμοποίηση των μισθοφόρων σε μαζική κλίμακα; Η Περσική αυτοκρατορία δεν έχει ανάγκη ύπαρξης ενός τακτικού στρατού: από τη στιγμή που περιλαμβάνει μια σειρά αυτόνομα επίπεδα, η διατήρηση του ελέγχου στα πλαίσια αυτών των επιπέδων γίνεται εσωτερικά, είτε πρόκειται για τις ελληνικές πόλεις, είτε για τους δυνάστες της Λυκίας, είτε για τους βασιλιάδες των φοινικικών πόλεων. Στο βαθμό που η ηγεσία των αυτόνομων επιπέδων συνεργάζεται με τον διοικητικό μηχανισμό, η επέμβαση της αυτοκρατορικής εξουσίας είναι ανύπαρκτη και αχρείαστη. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Μανίας, που ελέγχει με τις δικές της δυνάμεις τις πόλεις της Τρωικής Αιολίας, προωθεί τους φόρους τους στον Φαρνάβαζο και συμμετέχει στις εκστρατείες του ενάντια στους Μυσούς και τους Πισίδες. Η παρέμβαση του Φαρνάβαζου προκύπτει μόνο όταν η δολοφονία της Μανίας διαταράσσει τις προηγούμενες ισορροπίες.⁵⁷

Η στρατιωτική λοιπόν δράση της Περσικής αυτοκρατορίας, πέρα από τη διατήρη-

50. Η αυτοδιοίκηση των πληθυσμών της αυτοκρατορίας που βρίσκονται κάτω από τον άμεσο διοικητικό έλεγχο των Περσών πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Είτε μιλάμε για τις ελληνικές πόλεις της Ιωνίας (π.χ. Tod, 1948, αρ. 113), είτε για τις κοινότητες της Καρίας (Hornblower, 1982, σσ. 52-78), είτε για τις πόλεις της Μεσοποταμίας, η κατάκτηση δεν αλλάζει τις παγιωμένες μορφές αυτονομίας.

51. Υπάρχουν ολόκληρες εκτάσεις όπου η περσική κυριαρχία είναι ονομαστική: η Μυσία, η Πισιδία, η Λυκαονία ή οι ορεινοί πληθυσμοί του Ζάγρου. Για μια συγκέντρωση των σχετικών χωριών βλ. Tuplin, 1987, σσ. 114-115. Η Κιλικία αποτελεί ξεχωριστό υποτελές βασίλειο στα πλαίσια της περσικής αυτοκρατορίας (Ξεν. Κυρ. Παιδ., VIII, vi, 7).

52. Είναι παραπλανητικό να αντιμετωπίζουμε τις περσικές «σατραπείες» με βάση τις ρωμαϊκές επαρχίες της αυτοκρατορικής εποχής. Αν πρέπει οπωσδήποτε να κάνουμε σύγκριση αυτή θα πρέπει να είναι με την πολυσημία της ρωμαϊκής provincia της ρεπουμπλικανικής περιόδου.

53. Ξεν. Κ.Α. I, I, 7-8.

54. Ξεν. Κυρ. Παιδ., VIII, vi, 7.

55. Χαρακτηριστική είναι η απουσία ενός ειδικού όρου για την περιγραφή του σατράπη, καθώς οι σχετικοί όροι, πέρα από την πολυμορφία και τη γενικότητα τους, μπορούν να χρησιμοποιούνται τόσο στο επίπεδο του σατράπη όσο και σε χαμηλότερα επίπεδα. Βλ. Tuplin, 1987, σσ. 114-120.

56. Αυτός είναι και ο ορισμός που δίνουμε στην έννοια του «περσικού κόσμου».

57. Βλ. Ξεν. Ελληνικά, III, I, 10-27.

ση μόνιμων φρουρών σε στρατηγικά σημεία,⁵⁸ περιορίζεται σε στιγμές κρίσης, τόσο στο εσωτερικό⁵⁹ όσο και στο εξωτερικό επίπεδο.⁶⁰ Υπό τέτοιες συνθήκες η συντήρηση ενός μόνιμου στρατού είναι οικονομικά ασύμφορη⁶¹: αυτό που έχει σημασία είναι η εκμετάλλευση των δυνάμεων που μπορούν να προσφέρουν τόσο οι υποτελείς κοινότητες, όσο και οι προσωπικές σχέσεις ξενίας του Βασιλιά ή των σατραπών.⁶² Χαρακτηριστική είναι η συγκρότηση των περσικών στόλων: τα πλοία ναυπηγούνται κάθε φορά για τη συγκεκριμένη εκστρατεία και η κατασκευή και επάνδρωσή τους στηρίζεται στις δυνάμεις των πόλεων της Ιωνίας και της Φοινίκης.⁶³

Οι μισθοφόροι λοιπόν εντάσσονται σ' αυτό το πλαίσιο σε δύο σημεία: για την επάνδρωση των μόνιμων φρουρών σε στρατηγικές τοποθεσίες και για τις εκστρατείες που επιβάλλουν οι εσωτερικές και εξωτερικές συνθήκες. Οι μισθοφόροι έχουν το διπλό πλεονέκτημα της μεγιστοποίησης του έμφυχου δυναμικού την κρίσιμη στιγμή και της ελαχιστοποίησης των εξόδων όταν η απασχόλησή τους δεν είναι αναγκαία.

Δύο παρατηρήσεις τέλος για τη χρήση Ελλήνων μισθοφόρων στην Περσική αυτοκρατορία. Κατ' αρχάς είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι δεν έχουμε πληροφορίες για τη χρήση Ελλήνων μισθοφόρων ως μόνιμα εγκατεστημένες στρατιωτικές κοινότητες, κατά το παράδειγμα των Εβραίων της Ελεφαντίνης. Το αρχείο των Murgas από τη Nippur της Βαβυλωνίας αναφέρει μισθοφόρους από τη Λυδία, τη Φρυγία, την Καρία αλλά όχι Έλληνες.⁶⁴ Είναι πιθανό πάντως ότι αυτή η εικόνα προέρχεται από την έλλειψη και την αποσπασματικότητα των πηγών μας και μπορεί να αλλάξει ριζικά με νέες ανακαλύψεις κειμένων. Το δεύτερο σχόλιο αφορά τη διαβάθμιση των μισθών των στρατιωτών: ενώ στα αρχεία που μας έχουν διασωθεί, όπως οι πινακίδες της Περσέπολης, βλέπουμε μια έντονη διαβάθμιση στο επίπεδο των μισθών, τόσο μεταξύ υψηλόβαθμων και χαμηλόβαθμων όσο και μεταξύ των ίδιων των κατηγοριών,⁶⁵ οι μισθοί των Μυρίων, όπως θα δούμε, αφενός εξισώνουν όλους τους απλούς στρατιώτες και αφετέρου δίνουν ασήμαντες διαβαθμίσεις μεταξύ στρατιωτών και αξιωματικών. Για την πιθανή σημασία αυτών των παρατηρήσεων θα αναφερθούμε στα συμπεράσματα.

Οι δεσμοί ξενίας και τα δίκτυα στρατολόγησης των μισθοφόρων

Θα εξετάσουμε τώρα τα δίκτυα που επιτρέπουν, οργανώνουν και συγκροτούν την κίνηση και δράση των μισθοφόρων. Αφετηρία μας θα είναι η εξέταση του τρόπου συγκρότησης

58. Π.χ. Ξεν. Κ.Α., I, iv, 4-5.

59. Π.χ. αποστασίες σατραπών, ή η επανάκτηση της Αιγύπτου.

60. Π.χ. η εκστρατεία του Ξέρξη στην Ελλάδα.

61. Βλ. και S. Hornblower, 'Persia', *CAH VI*², σσ. 56-57.

62. Η εκστρατεία του Δαρείου στη Σκυθία αξιοποιεί τις δυνάμεις των τυράννων των πόλεων της Ιωνίας – αντίστοιχα η εκστρατεία του Κύρου αξιοποιεί τις δυνάμεις των Ελλήνων ξένων του.

63. Διόδωρος XIV, 98.3, XVI, 42 σε σχέση με τις εκστρατείες κατά της Κύπρου.

64. Βλ. A. L. Oppenheim, 'The Babylonian evidence of Achaemenian rule in Mesopotamia', *CHI*, σ. 579.

65. Βλ. Cameron, 1948, Hallock, ό.π. (σημείωση 46).

της στρατιάς του Κύρου, όπως περιγράφεται στην Κύρου *Ανάβαση* του Ξενοφώντα. Χρειάζεται εδώ να υπενθυμίσουμε ότι οι Έλληνες μισθοφόροι αποτελούν μέρος μόνο της στρατιάς του Κύρου, για το μεγαλύτερο μέρος της οποίας δε γνωρίζουμε σχεδόν τίποτα.

42

Σύμφωνα με την αφήγηση του Ξενοφώντα, η στρατιά του Κύρου αποτελείται από τις παρακάτω δυνάμεις⁶⁶: ο Ξενίας ο Παρράσιος, διοικητής των μισθοφόρων του Κύρου στην Ιωνία, φέρνει 4000 οπλίτες, πέρα από αυτούς που έμειναν στις φρουρές των πόλεων της Ιωνίας. Ο Πασίων ο Μεγαρέας 300 οπλίτες και 300 πελταστές και ο Σωκράτης ο Αχαιός 500 οπλίτες αντίστοιχα. Ο Ξενοφώντας μας πληροφορεί ότι αυτοί οι δύο είχαν συμμετάσχει στην πολιορκία της Μιλήτου, άρα μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι άντρες τους, όπως και αυτοί του Ξενία, είχαν στρατολογηθεί από τους φρουράρχους της Ιωνίας κατά διαταγή του Κύρου. Για τους 1000 οπλίτες του Στυμφάλιου Σοφαίνετου και τους 300 του Συρακούσιου Σώσι δεν γνωρίζουμε τίποτα πέρα από το ότι ο πρώτος αναφέρεται ως ξένος του Κύρου. Στη συνέχεια ακολουθούν οι δυνάμεις των διαφόρων ξένων του Κύρου. Ο Πρόξενος ο Βοιωτός στρατολογεί στην Ελλάδα 1500 οπλίτες και 500 «γυμνήτες». Ο Κλέαρχος ο Λακεδαιμόνιος στρατολογεί στην Χερσόνησο με χρήματα του Κύρου 1000 οπλίτες, 800 Θράκες πελταστές, 200 Κρήτες τοξότες και 40 Θράκες ιππείς. Ο Αρίστιππος ο Θεσσαλός δανείζεται από τον Κύρο 4000 οπλίτες για να τους χρησιμοποιήσει εναντίον των αντιπάλων του στη Θεσσαλία. Από αυτούς αποστέλλει, όταν του το ζητά ο Κύρος, 1000 οπλίτες με επικεφαλής τον Θεσσαλό Μένωνα, καθώς και 500 Δόλοπες, Αινιάνες και Ολύνθιους πελταστές. Μπορούμε να πιθανολογήσουμε ότι οι 4000 οπλίτες του Αρίστιππου είχαν στρατολογηθεί και αυτοί στην Ιωνία από τον Κύρο. Πάντως οι πελταστές είναι σαφές από τη γεωγραφική τους προέλευση ότι έχουν στρατολογηθεί στη Θεσσαλία. Απομένουν οι Μιλήσιοι εξόριστοι και σύμμαχοι του Κύρου, για τους οποίους ούτε αριθμό γνωρίζουμε ούτε ακούμε τίποτα στη συνέχεια, και οι 700 οπλίτες που ενώνονται με το υπόλοιπο στράτευμα στην Κιλικία υπό την ηγεσία του Σπαρτιάτη Χειρίσοφου, που είχε κληθεί προσωπικά από τον Κύρο. Δεν γνωρίζουμε αν πρόκειται για επίσημη στήριξη της Σπάρτης με τη μεσολάβηση του Χειρίσοφου ή για ιδιωτική πρωτοβουλία του Χειρίσοφου που απολαμβάνει την εύνοια της Σπάρτης, αλλά η διαφορά είναι αμελητέα.⁶⁷ Τέλος στην Ισσό έχουμε την αποστασία 400 Ελλήνων οπλιτών που βρισκόνταν μέχρι τότε στην υπηρεσία του Αβροκόμα, σατράπη της Φοινίκης.⁶⁸

Το πρώτο πράγμα που προσέχει κανείς όταν μελετά τη δομή της ελληνικής στρατιάς του Κύρου είναι ότι ο όρος «στρατιά» είναι παραπλανητικός. Στην πραγματικότητα δεν έχουμε να κάνουμε με μια ενοποιημένη στρατιά αλλά με πολλούς ξεχωριστούς στρατούς. Κάθε ξεχωριστός στρατός έχει το δικό του στρατηγό, ο οποίος έχει δικαιοδοσία μόνο πάνω στους δικούς του άνδρες. Επιπλέον δεν υπάρχει ομοιομορφία ούτε στο μέγεθος κάθε στρατού ούτε στην γεωγραφική προέλευση των στρατιωτών ούτε στην παρουσία πελταστών και ιππικού σε κάθε ξεχωριστό στρατό. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι αυτές οι διαφοροποιήσεις παραμένουν και στη διάρκεια της πορείας της επιστροφής.

66. Parke, 1933, σσ. 24-26, Roy, 1967, σσ. 296-302.

67. Βλ. και τα σχόλια του Διοδώρου, XIV, xix, 4-5, που αφήνει να εννοηθεί επίσημη σπαρτιατική υποστήριξη προς τον Κύρο.

68. Ξενοφών, Κ.Α. I, iv, 3. Η παρουσία Ελλήνων μισθοφόρων στην Φοινίκη είναι αξιοσημείωτη.

Η έλλειψη μιας ενιαίας δομής διοίκησης και τα ξεχωριστά συμφέροντα των διάφορων στρατών και στρατηγών απεικονίζονται σε μια σειρά περιστατικά. Αυτό που έλαβε τελικά τη μεγαλύτερη έκταση είναι η σύγκρουση που προέκυψε μεταξύ των στρατιωτών του Κλέαρχου και του Μένωνα, όταν ο Κλέαρχος μαστίγωσε έναν από τους στρατιώτες του Μένωνα. Η σύγκρουση ήταν τόσο σφοδρή που χρειάστηκε η παρέμβαση του Κύρου για να τερματιστεί.⁶⁹ Εξίσου χαρακτηριστικό είναι και το περιστατικό στη Θάψακο, όταν οι στρατιώτες είναι αναποφάσιστοι για το αν θα ακολουθήσουν τον Κύρο στην πορεία ενάντια στον Αρταξέρξη. Τότε ο Μένων συνιστά στους στρατιώτες του να προχωρήσουν πριν ακόμα αποφασίσει ο υπόλοιπος στρατός, προκειμένου να κερδίσουν την εύνοια του Κύρου.⁷⁰ Επιπλέον στην αναπλήρωση των συλληφθέντων στρατηγών και την εκλογή νέων συμμετέχουν μόνο οι λοχαγοί κάθε ξεχωριστού στρατού και όχι το σύνολο των λοχαγών των Μυρίων.⁷¹

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η σχέση του Μένωνα με τον Αρταίο. Δεν γνωρίζουμε αν οι δεσμοί ξενίας μεταξύ των δύο ανδρών δημιουργούνται στη διάρκεια της εκστρατείας ή προϋπάρχουν, γεγονός που θα εξηγούσε καλύτερα την αποστολή του Μένωνα στη θέση του Αρίστιππου, αν όμως πιστέψουμε το σχόλιο του Ξενοφώντα, μάλλον δημιουργούνται κατά την εκστρατεία.⁷² Η σχέση αυτή αξιοποιείται όταν ο Μένων στέλνεται ως αγγελιοφόρος στον ξένο του την επαύριον της μάχης στα Κούναξα, και παραμένει, μόνος αυτός, προκειμένου να εξασφαλίσει την ευνοϊκή στάση του Αρταίου.⁷³ Χαρακτηριστικό τέλος είναι το σχόλιο του Ξενοφώντα, όταν αναφέρει την βραδινή επίσκεψη των αγγελιοφόρων του Αρταίου. Θεωρεί περιεργό και ύποπτο το γεγονός ότι ο αγγελιοφόρος, αν και προέρχεται από τον Αρταίο, δεν ζητά να συναντήσει τον ξένο του, Μένωνα, αλλά τον Πρόξενο ή τον Κλέαρχο.⁷⁴ Η διατήρηση δηλαδή των σχέσεων των Ελλήνων με τον πιο βασικό τους σύμμαχο περνά μέσα από τους προσωπικούς δεσμούς ξενίας του Μένωνα με τον Αρταίο.

Η διατάραξη αυτών των διαφοροποιήσεων και ισορροπιών μπορεί να πάρει δραματικές διαστάσεις: όταν 2000 στρατιώτες του Ξενία και του Πασίωνα αποστατούν στον Κλέαρχο, η απώλεια κύρους είναι τόσο μεγάλη, ώστε ο Ξενίας και ο Πασίωνας, οργισμένοι με την απροθυμία του Κύρου να αποκαταστήσει την ισορροπία, εγκαταλείπουν το στράτευμα αφήνοντας τον κίνδυνο που διατρέχουν οι οικογένειες τους που βρίσκονται στα χέρια του Κύρου.⁷⁵ Η απώλεια των ανδρών και του κύρους είναι τόσο μεγάλη ώστε να αποστατεί ακόμα και ο αρχηγός των μισθοφόρων του Κύρου, όπως είναι ο Ξενίας.⁷⁶

Για να εξηγήσουμε αυτό το φαινόμενο, πρέπει να εξετάσουμε τους τρόπους συγκρότησης της στρατιάς του Κύρου. Ο Ξενοφώντας περιγράφει δύο τρόπους συγκέντρωσης στρατιωτών: ο ένας τρόπος είναι η εντολή που δίνει ο Κύρος στους επικεφαλής των μισθοφορικών του φρουρών στις πόλεις της Ιωνίας να στρατολογήσουν όσους

69. Ξεν. Κ.Α., I, v, 11-17.

70. Ξεν. Κ.Α., I, iv, 14-17.

71. Roy, 1967, σ. 288.

72. Ξεν. Κ.Α., II, vi, 28.

73. Ξεν. Κ.Α., II, I, 5, II, ii, 1.

74. Ξεν. Κ.Α., II, iv, 15.

75. Ξεν. Κ.Α., I, iii, 7, iv, 7-9.

76. Ξεν. Κ.Α., I, ii, 1.

περισσότερους Πελοποννήσιους μπορούν.⁷⁷ Σ' αυτή την περίπτωση δηλαδή ο Κύρος χρησιμοποιεί τα *δίκτυα στρατολόγησης* αυτών που βρίσκονται ήδη μαζί του και στην υπηρεσία του, όπως ο Ξενίας, που είναι επικεφαλής της προσωπικής του φρουράς ήδη από το 405 π.Χ. τουλάχιστον.⁷⁸ Ο δεύτερος τρόπος είναι η χρησιμοποίηση των διαφόρων δεσμών ξενίας που τον συνδέουν με τους Έλληνες: αφενός με ανθρώπους όπως ο Κλέαρχος και ο Αρίστιππος, στους οποίους δανείζει χρήματα και στρατιώτες για τους δικούς τους προσωπικούς στόχους, με την επιδίωξη να χρησιμοποιήσει τις δυνάμεις και τις υπηρεσίες τους, όταν θα του είναι απαραίτητο.⁷⁹ Αφετέρου με ξένους, όπως ο Πρόξενος, ο οποίος δε φαίνεται να είχε κάποια προηγούμενη δοσοληψία, όπως π.χ. ο Αρίστιππος, αλλά όμως σπεύδει να βοηθήσει τον Κύρο μόλις αυτός του το ζητά. Τέλος ο Κύρος αξιοποιεί τις σχέσεις του με πόλεις, όπως η Σπάρτη, οποιαδήποτε μορφή και αν παίρνει τελικά η βοήθεια που του δίνει.

Αφού παραθέσαμε όλα αυτά τα στοιχεία είναι ώρα να γενικεύσουμε: η συγκρότηση της στρατιάς του Κύρου ακολουθεί δύο δρόμους. Ο ένας είναι η στρατολόγηση μισθοφόρων από την υπάρχουσα «αγορά». Υποστηρίξαμε ήδη την ύπαρξη μιας τέτοιας αγοράς στην Ιωνία, από όπου στρατολογούνται πιθανότατα οι 5800 από τους 8000 οπλίτες για τους οποίους έχουμε κάποια στοιχεία για τον τόπο στρατολόγησής τους (και θα έπρεπε να προσθέσουμε και τους 3000 μισθοφόρους του Αρίστιππου που δεν ακολουθούν τον Μένωνα καθώς και αυτούς που παραμένουν στις φρουρές της Ιωνίας).⁸⁰ Η ύπαρξη μιας αγοράς μισθοφόρων ανεξάρτητης από τους δεσμούς ξενίας που θα μελετήσουμε στη συνέχεια, τεκμηριώνεται με την μίσθωση των Μυριών από τον Σεύθη.

Ο δεύτερος δρόμος είναι η χρησιμοποίηση των σχέσεων ξενίας, τις οποίες θα ορίσουμε ως «ένα δεσμό αλληλεγγύης που υλοποιείται με την ανταλλαγή αγαθών και υπηρεσιών μεταξύ ατόμων που προέρχονται από διαφορετικά μέρη».⁸¹ «Ο Κύρος ακολουθεί μία τάση που σε μικρότερη κλίμακα και με μικρές διαφοροποιήσεις κάνει την εμφάνισή της σε όλες τις περιόδους της ελληνικής ιστορίας. Το βασικό μοτίβο καθρεφτίζεται πιστά στις μυθικές διηγήσεις: ένας ισχυρός ηγέτης (ή ευγενής) ζητάει τη στρατιωτική βοήθεια των ξένων του για να φέρει εις πέρας ένα έργο για το οποίο οι δυνάμεις του είναι ανεπαρκείς».⁸² Θα μπορούσαμε να συγκρίνουμε την συγκρότηση της στρατιάς του Κύρου με τη συγκρότηση του ελληνικού στρατού στην Τροία.⁸³ Στην περίπτωση του Τρωικού πολέμου ο Αγαμέμνωνας καλεί τους ξένους του να τον συνδράμουν σε μια εκστρατεία που ξεπερνά τις δυνάμεις του. Παρότι διαθέτει την αρχηγία και έναν κατά περίπτωση μεγαλύτερο ή μικρότερο έλεγχο πάνω στους ξένους του, κάθε ήρωας διοικεί αυτοβούλως τους δικούς του άνδρες και μπορεί να απέχει ή να αποχωρήσει από την εκστρατεία. Οι ομοιότητες με τη στρατιά του Κύρου είναι εμφανείς, με τη μόνη διαφοροποίηση ότι η αποχώρηση

77. Ξεν. Κ.Α., I, 1, 6.

78. Ξεν. Κ.Α., I, 1, 2.

79. Παράλληλη είναι και η περίπτωση Πεισίστρατου – Λύγδαμ. Βλ. Ηρόδοτος, I, 61, 64.

80. Βλ. Roy, 1967, σσ. 296-302.

81. Herman, 1987, σσ. 10-13.

82. Herman, 1987, σ. 98.

83. Herman, 1987, σ. 101.

των στρατιωτών, όταν η στρατιά βρίσκεται στα βόρεια της Μικράς Ασίας, είναι σχεδόν αδύνατη, και αυτό αυξάνει τον έλεγχο του Κύρου πάνω στους ξένους του.⁸⁴ Αυτό πάντως δε θα εμποδίσει τον Ξενία και τον Πασίωνα να αποχωρήσουν, όταν τρωθεί το γόητρο τους (η ομοιότητα με τη συμπεριφορά του Αχιλλέα είναι προφανής).

Η λειτουργία αυτών των δεσμών ερμηνεύει ορισμένα φαινόμενα που διαφορετικά φαίνονται ανεξήγητα. Σύμφωνα με ένα μοντέλο που σκιαγραφήσαμε παραπάνω, η παρουσία Ελλήνων μισθοφόρων στην Ανατολή εξηγείται από την ανωτερότητα του οπλισμού και της τακτικής τους απέναντι στους ελαφρά οπλισμένους Ανατολίτες. Σε μια τέτοια περίπτωση όμως η παρουσία ελαφρά οπλισμένων (γυμνήτες, πελταστές, τοξότες, ιππείς) στην ελληνική στρατιά εμφανίζεται περιττή. Για ποιο λόγο να μισθοδοτεί ο Κύρος τους 40 (!) ιππείς του Κλέαρχου, όταν υποτίθεται ότι όλη του η στρατιά αποτελείται από τέτοια ακριβώς σώματα;⁸⁵ Η εξήγηση συνίσταται στην κατανόηση του ρόλου των δεσμών ξενίας στη συγκρότηση της στρατιάς του Κύρου: ο Κύρος ζητά από τους ξένους του να τον ενισχύσουν στρατιωτικά για την εκστρατεία που έχει αναλάβει, και αυτοί του προσφέρουν όποιες δυνάμεις είναι σε θέση να συγκεντρώσουν, ανεξάρτητα από το είδος των δυνάμεων. Μπορούμε να φανταστούμε ότι θα ήταν απρέπεια από τη μεριά του Κύρου προς τον Κλέαρχο να διώξει τους 40 ιππείς που του προσέφερε ο ξένος του.

Δείγμα της σημασίας των δεσμών ξενίας για τη συγκρότηση του στρατεύματος είναι και η γεωγραφική προέλευση των Μυρίων.⁸⁶ Διαπιστώνουμε δηλαδή μια αντίθεση μεταξύ της υπεροπλίας των Αρκάδων και των Αχαιών στο επίπεδο των απλών στρατιωτών και της ευρύτατης γεωγραφικής διαφοροποίησης στο επίπεδο των λοχαγών. Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί κατά την άποψη μας να αποδοθεί στον ρόλο που παίζουν οι λοχαγοί στη συγκρότηση των στρατών. Μπορούμε να φανταστούμε ότι, όταν ο Βοιωτός Πρόξενος στρατολογεί μισθοφόρους στην Αθήνα χρησιμοποιεί τα δίκτυα ανθρώπων, όπως ο Ξενοφώντας, που αν και υπηρετεί αμισθί κατατάσσεται στο ίδιο επίπεδο με τους λοχαγούς.

Χρειάζεται ωστόσο να κάνουμε μια παρατήρηση στο μοντέλο που προτείναμε: οι δύο τρόποι συγκρότησης που διαγράψαμε δεν είναι αλληλοαποκλειόμενοι αλλά, αντίθετα, μπορούν να αλληλοσυμπληρώνονται. Η στρατολόγηση μισθοφόρων από τους φρουράρχους του Κύρου στην «αγορά» της Ιωνίας μπορεί κάλλιστα να διέπεται από δεσμούς ξενίας μεταξύ του φρουράρχου και του μισθοφόρου, όπως και η εκπλήρωση των υποχρεώσεων ενός ξένου προς τον Κύρο να καλύπτεται με τη στρατολόγηση μισθοφόρων στην «αγορά». Γι' αυτό λοιπόν χρησιμοποιήσαμε τη λέξη αγορά μέσα σε εισαγωγικά: προσπαθήσαμε να της δώσουμε την έννοια της «αγοράς-μαγνήτη», που συγκεντρώνει τοπικά μεγάλες μάζες μισθοφόρων λόγω της ιδιαίτερης ζήτησης, όπως στην περίπτωση της Ιωνίας που αναλύσαμε. Πιστεύουμε ότι και αυτού του είδους η αγορά δεν έρχεται σε ουσιαστική αντίθεση με τους δεσμούς ξενίας που περιγράψαμε αλλά ότι η στρατολόγηση εξαρτάται και σ' αυτή την περίπτωση από τα δίκτυα και τις επαφές των στρατολογητών και των μισθοφόρων. Αλλιώς είναι εξαιρετικά δύσκολο να εξηγήσει κανείς γιατί οι

84. Αυτό άλλωστε είναι και το βασικό επιχείρημα του Κλέαρχου, όταν προσπαθεί να πείσει τους στρατιώτες να ακολουθήσουν τον Κύρο. Βλ. Ξεν. Κ.Α. I, iii, 9-19.

85. Για το στρατό του Κύρου και του Αρταξέρξη βλ. Ξεν. Κ.Α., I, vii, 10-11, viii, 5-11.

86. Το ζήτημα θα το πραγματευτούμε αναλυτικά στην επόμενη ενότητα.

μισθοφόροι του Κύρου που στρατολογούνται στην «αγορά» της Ιωνίας κατατάσσονται σε μια σειρά ξεχωριστών στρατών, με διαφορετικά μεγέθη, αναλογίες και στρατηγούς. Οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν εξυπηρετούν κανένα στρατηγικό σκοπό και διατηρούνται μάλιστα σε όλη τη διάρκεια της *Ανάβασης*. Μόνο η ύπαρξη ιδιαίτερων δεσμών και δικτύων μπορεί να εξηγήσει αυτά τα φαινόμενα.

Ελπίζουμε ότι η πραγμάτευση αυτής της ενότητας έδειξε ότι το καθοριστικό στοιχείο στη στρατολόγηση και χρησιμοποίηση των μισθοφόρων είναι η εκμετάλλευση των δεσμών ξενίας, στα πλαίσια των οποίων εντάσσεται και η χρησιμοποίηση των υπαρχουσών αγορών.

Η προσφορά: το φαινόμενο του Έλληνα μισθοφόρου

Η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε έως τώρα δεν ήταν αρκετά ορθόδοξη: αντί να ορίσουμε το θέμα που μας απασχολεί, δηλαδή τον Έλληνα μισθοφόρο, και στη συνέχεια να εξετάσουμε τις διάφορες εκφάνσεις του φαινομένου, προτιμήσαμε να εξετάσουμε τις εκφάνσεις πριν οριοθετήσουμε το φαινόμενο προς μελέτη. Οι λόγοι αυτής της αναστροφής εκτέθηκαν στον πρόλογο. Η εξέταση του μισθοφορικού φαινομένου είναι τόσο εμπιστευμένη από την φιλολογία περί κρίσεως, ώστε ο ορισμός του μισθοφόρου απλώς αναπαράγει στερεότυπα χωρίς να αποτελεί το ίδιο το ζητούμενο. Πιστεύουμε ότι το μισθοφορικό φαινόμενο μπορεί να αναλυθεί μόνο αν εξεταστούν οι ευρύτερες συνισταμένες που το ορίζουν, γι' αυτό και τις πραγματευτήκαμε πριν επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε το ίδιο το φαινόμενο. Ο προσδιορισμός θα επιχειρηθεί μέσω μιας σειράς ερωτημάτων, πριν προσπαθήσουμε να συγκεφαλαιώσουμε τα πιθανά πορίσματα.

Ένα κοινωνικό φαινόμενο οριοθετείται γλωσσικά με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικές κοινωνίες και η σχέση αυτή έχει μεγάλη σημασία, αν θέλουμε να αποφύγουμε αναχρονισμούς και στερεότυπα. Μέχρι τώρα χρησιμοποιήσαμε τον όρο «μισθοφόρος» με την τρέχουσα χρήση του, χωρίς να προσπαθήσουμε να διακρίνουμε μεταξύ σύγχρονου και αρχαίου λεξιλογίου. Θα εξετάσουμε τώρα τη σημασία και λειτουργία του ελληνικού λεξιλογίου για το μισθοφορικό φαινόμενο.

Μπορούμε να ξεκινήσουμε με την άποψη του Parke: «Η αλλαγή της κοινωνικής θέσης του μισθοφόρου αναπαράγεται στη διαφορετική ορολογία με την οποία περιγράφεται. Στη διάρκεια του 5ου αιώνα συνήθως αποκαλείται *επίκουρος*. Η αναφορά στο μισθό του θα ήταν υποτιμητικό για τον εργοδότη και τον απασχολούμενο. Έτσι είναι γνωστός ως «βοηθός» – ένας επαγγελματίας που δανείζει σε μια ομάδα ερασιτεχνών τα τεχνικά του προσόντα σε έναν εξειδικευμένο κλάδο του πολέμου. Στο πρώτο μισό του 4ου αιώνα οι μισθοφόροι αποτελούν μια τόσο αναπόφευκτη πραγματικότητα ώστε οι ευφημισμοί να μην έχουν καμιά αξία. Είναι πλέον ένας «μισθωτός πελταστής», υποθέτοντας ότι ανήκει στην πιο κοινή κατηγορία του νέου είδους πεζικού».⁸⁷ Η άποψη του Parke δεν έχει συζητηθεί από τους υπόλοιπους μελετητές, πράγμα που μάλλον σημαίνει ότι η άποψη του γίνεται ευρύτερα αποδεκτή, όπως και το γενικότερο του πλαίσιο άλλωστε.

87. Parke, 1933, σσ. 20-21.

Το ελληνικό λεξιλόγιο της αρχαϊκής και κλασικής εποχής χρησιμοποιεί τρεις όρους για να περιγράψει το μισθοφορικό φαινόμενο: με χρονική σειρά εμφάνισης στα κείμενα, χρησιμοποιούνται οι όροι «επίκουρος», «ξένος/ξενικόν», «μισθοφόρος». Η λέξη «επίκουρος» έχει μια μακρά ιστορία στην ελληνική γλώσσα. Στον Όμηρο χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον σύμμαχο, τον πολεμικό βοηθό που δεν προέρχεται από την κοινότητα.⁸⁸ Την σημασία αυτή διατηρεί και στα μεταγενέστερα χρόνια⁸⁹ αλλά βαθμιαία τείνει να αναφέρεται περισσότερο στον έμμισθο σύμμαχο, τον μισθοφόρο.⁹⁰ Είναι ενδεικτικό πάντως ότι η λέξη δεν αποκτά ποτέ τεχνικό χαρακτήρα, για να δηλώσει μόνο την εξειδικευμένη έννοια του μισθοφόρου, όπως μαρτυρεί και η φράση του Ηροδότου «ἐπίκουρους τε μισθωτούς».⁹¹ Ο δεύτερος όρος συνδέεται άμεσα με τη λέξη που χρησιμοποιούν οι Έλληνες για την τελετουργική φιλία και άρα με τους δεσμούς ξενίας που περιγράψαμε παραπάνω. Η λέξη «ξένος», πέρα από την έννοια του φίλου, έχει και τη σημασία του ξένου συμμάχου,⁹² και τείνει επίσης να περιοριστεί στην έννοια του μισθοφόρου.⁹³ Η ομόρριζη λέξη «ξενικόν» δηλώνει ευκρινέστερα την έννοια του μισθοφόρου⁹⁴ αλλά και αυτή διαθέτει την πολυσημία του «ξένου» και του «επίκουρου», όπως δηλώνουν οι φράσεις «τὸν μισθοφόρον ὄχλον τὸν ξενικόν»⁹⁵ και «Τισσαφρόνους τι ξενικὸν ἐπικουρικόν».⁹⁶ Βλέπουμε δηλαδή ότι και οι τρεις λέξεις διαθέτουν μια πολυσημία και μπορούμε να πούμε ότι η συσχέτιση τους με την έννοια του μισθωτού πολεμιστή πηγάζει από την γενικότερη έννοια του ξένου συμμάχου.⁹⁷

Σύμφωνα με την άποψη του Parke που αναφέραμε παραπάνω η πραγματική εξέλιξη τόσο στο επίπεδο της πρακτικής όσο και στο επίπεδο της γλωσσικής χρήσης έρχεται στα τέλη του 5ου αιώνα και στις αρχές του 4ου. Η νέα λέξη «μισθοφόρος» δείχνει απροκάλυπτα τη χροματική υφή της σχέσης χωρίς περιττές ωραιοποιήσεις. Ας μας επιτραπεί μια μικρή παρέκβαση. Στην προηγούμενη ενότητα συγκρίναμε τη συγκρότηση της στρατιάς του Κύρου με τη συγκρότηση του Ελληνικού στρατού στην Τροία θέλοντας να δείξουμε ότι και στις δύο περιπτώσεις η στρατολόγηση διέπεται από τους κοινούς κανόνες των δεσμών ξενίας. Αυτό που αποτύγαμε να θίξουμε είναι ότι στην περίπτωση των Μυρρίων ο Κύρος δεν χρησιμοποιεί απλά τις δυνάμεις των ξένων του αλλά και τις μισθοδοτεί. Πρόκειται για μια ουσιαστική διαφορά τη σημασία της οποίας δε θέλουμε να υποτιμήσουμε. Αλλά έχει μεγάλο ενδιαφέρον να μελετήσουμε πώς εντάσσεται σε γλωσσικό επίπεδο η μισθοδοσία στο λεξιλόγιο των δεσμών ξενίας.

88. Π.χ. Ιλιάδα, Β 815, Γ 456.

89. Βλ. Ηρόδοτος, Β 152.

90. Βλ. Ηρόδοτος, Α 154, Β 163, Γ 145, Θουκυδίδης, ΙΙ, xxxiii.

91. Ηρόδοτος, Γ 45.

92. Βλ. Θουκυδίδης, VII, xlii.

93. Βλ. Ηρόδοτος, Α 77

94. Βλ. Ξεν. Κ. Α. Ι, ii, 1, ΙΙ, v, 22.

95. Θουκυδίδης, ΙΙΙ, cix, 2.

96. Θουκυδίδης, VIII, xxv, 2.

97. Είναι εντυπωσιακό, πάντως, ότι ο όρος με τον οποίον αναφέρονται στους μισθοφόρους στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων ο Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης (επίκουρος) δεν χρησιμοποιείται ούτε μία φορά από τον Ξενοφώντα. Από την άλλη ο Ηρόδοτος δεν χρησιμοποιεί ούτε μια φορά τη λέξη «μισθοφορεῖν», ενώ ο Θουκυδίδης χρησιμοποιεί και τους τρεις όρους.

Αφετηρία μας θα είναι ένα άλλο σχόλιο του Parke: «Ως απεικόνιση της σύνδεσης μεταξύ μισθοφορικής υπηρεσίας και φτώχειας, μπορεί κανείς να παραθέσει τις δύο παράλληλες χρήσεις του ρήματος «μισθοφορεῖν» τον 4ο αιώνα. Στα χωρία που ήδη πραγματευτήκαμε χρησιμοποιείται για να περιγράψει τον τυπικό και σύγχρονο θεσμό του επαγγελματία πολεμιστή. Αλλά μια εξίσου συνηθισμένη χρήση του όρου είναι η περιγραφή της λήψης κρατικής βοήθειας. Αυτή η μορφή χρηματοδότησης εμφανίστηκε επίσης τον 5ο αιώνα αλλά έφτασε το υψηλότερο και τελειότερο στάδιο ανάπτυξης της τον 4ο αιώνα. Το συμπέρασμα από αυτή την αμφίσημη χρήση του ρήματος «μισθοφορεῖν» είναι ότι ο επαγγελματίας στρατιώτης και ο στηριζόμενος στην κρατική βοήθεια θεωρούνταν ως οι πιο τυπικοί μισθοδοτούμενοι. Πρέπει λοιπόν να προέρχονταν από παρόμοιες τάξεις και να υποχρεώνονταν από παρόμοια κίνητρα, αλλιώς η δυσαρμονία θα επέβαλλε τη χρήση διαφορετικών όρων».⁹⁸

Η αμφισημία του «μισθοφορεῖν» αποκαλύπτει την ύπαρξη μιας κοινής συνισταμένης μεταξύ των δύο φαινομένων που περιγράφει. Σύμφωνα με τον Parke η κοινή συνισταμένη είναι η φτώχεια, η ερμηνεία, όμως, που δίνει για τη μισθοδοσία που παρέχει η πόλη στους πολίτες της είναι παρωχημένη.⁹⁹ Ποια μπορεί να είναι η κοινή πραγματικότητα μεταξύ του μισθού του Αθηναίου δικαστή ή βουλευτή και του μισθού του επαγγελματία πολεμιστή; Πρέπει εδώ να σημειώσουμε ότι το «μισθοφορεῖν» δε χρησιμοποιείται σχεδόν ποτέ για να περιγράψει τη λήψη μισθού από ιδιώτη ή για ατομική εργασία. Η χρήση του, λοιπόν, περιορίζεται πέρα από τους μισθοφόρους στην περιγραφή της αποζημίωσης για υπηρεσίες παρεχόμενες προς το κράτος. Η κοινή συνισταμένη του «μισθοφορεῖν» πιστεύουμε ότι είναι η έννοια της *αποζημίωσης* για προσφερόμενες υπηρεσίες και όχι της λήψης μισθού ως *αμοιβής* της παρεχόμενης εργασίας. Ο συνδετικός κρίκος μεταξύ του μισθού του ηλιαστή και του μισθού του μισθοφόρου πρέπει να αναζητηθεί στο μισθό του οπλίτη που υπηρετεί την πατρίδα του, που περιγράφεται επίσης με τη λέξη «μισθοφορεῖν».¹⁰⁰

Αυτή η αντίληψη του «μισθοφορεῖν» ως αποζημίωσης, ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για δικαστή, οπλίτη ή μισθοφόρο, μπορεί να μας βοηθήσει να ερμηνεύσουμε το χαμηλό επίπεδο των μισθών των μισθοφόρων. Όπως ο δικαστικός μισθός δεν αποτελεί αμοιβή ή ημερομίσθιο, έτσι και ο μισθός του επαγγελματία πολεμιστή υποτάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των σχέσεων που διαμορφώνουν το μισθοφορικό φαινόμενο.

Θα εξετάσουμε τώρα το επίπεδο και τις διαβαθμίσεις των μισθών των μισθοφόρων. Αυτό που εντυπωσιάζει καθ' αρχάς είναι το χαμηλό επίπεδο των μισθών καθ' εαυτό. Όλοι οι επίδοξοι εργοδότες των Μυρίων προσφέρουν το ποσό του ενός δραχεικού¹⁰¹ (ή ενός κυζικηνού στατήρα)¹⁰² το μήνα, που αντιστοιχεί σε 20 αττικές δραχμές για την περίοδο που μας ενδιαφέρει¹⁰³ (4 οβολοί ημερησίως). Αν συγκρίνουμε αυτό το ποσό με την δραχμή την ημέ-

98. Parke, 1933, σ. 231.

99. Για μια πρόσφατη ερμηνεία του δικαστικού μισθού βλ. S. C. Todd, 'Lady Chatterley's lover and the Attic orators: The social composition of the Athenian jury', *JHS*, 110, 1990, σσ 146-173.

100. Π.χ. Θουκυδίδης, VIII, lxxv, 3: «οὔτε μισθοφορητέον εἴη ἄλλους ἢ τοὺς στρατευομένους».

101. Το ποσό αυτό προσφέρει ο Κύρος (I, iii, 23) και ο Θίβρων (VII, vi, 1).

102. Το ποσό αυτό προσφέρει ο Τιμασίων (V, vi, 23) και ο Σεύθης (VII, ii, 36).

103. Η αντιστοιχία του δραχεικού με 20 αττικές δραχμές στηρίζεται στο απόσπασμα I, vii, 18 όπου ο Κύρος υπό-

ρα, ποσό που λαμβάνει σε διάφορες στιγμές τον 5ο αιώνα ένας κωπηλάτης,¹⁰⁴ ή τις δύο δραχμές την ημέρα που λαμβάνει ο Αθηναίος οπλίτης και ο υπηρέτης του στην πολιορκία της Ποτειδαίας,¹⁰⁵ τα συμπεράσματα είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα. Μπορούμε να φανταστούμε ότι ένας μισθοφόρος οπλίτης πληρώνεται το ίδιο με έναν κωπηλάτη ή ένας μισθοφόρος και ένας πολίτης που υπηρετεί την πατρίδα του; Εξίσου παράλογες εμφανίζονται οι διακυμάνσεις που γνωρίζει σε πολύ μικρά διαστήματα αυτός ο βασικός μισθός.¹⁰⁶ Τα προβλήματα αυτά μπορούν να λυθούν αν δεχτούμε ότι υπάρχει ένας βασικός μισθός, κοινός για ναύτες, οπλίτες και μισθοφόρους, που κυμαίνεται μεταξύ τριών οβολών και μιας δραχμής ανάλογα με τις γενικότερες συνθήκες και τον εργοδότη. Επομένως η έννοια του καθημένου μισθοφορικού μισθού είναι παραπλανητική, αν δε δούμε το ευρύτερο πλαίσιο.

Επιπλέον οι οικοδομικοί λογαριασμοί του Ερεχθείου μας δίνουν μερικές τιμές για τις απολαβές ενός Αθηναίου τεχνίτη τον 5ο αιώνα.¹⁰⁷ Το μέσο ημερομίσθιο αντιστοιχεί σε 1 δραχμή και καταβάλλεται εξίσου σε ελεύθερους και δούλους, ειδικευμένους και ανειδίκευτους. Μπορούμε να φανταστούμε ότι ένας μισθοφόρος κερδίζει με κίνδυνο της ζωής του κάτι παραπάνω από το μισό ποσό που κερδίζει ένας ανειδίκευτος δούλος τεχνίτης;¹⁰⁸

Ακόμα πιο ενδιαφέρουσες είναι οι διαβαθμίσεις στο επίπεδο των μισθών. Πληροφορούμαστε ότι ένας λοχαγός αμείβεται με ποσό διπλάσιο του απλού στρατιώτη και οι στρατηγού τετραπλάσιο.¹⁰⁹ Φαίνεται αρκετά δύσκολο να πιστέψουμε ότι ένας άνθρωπος όπως ο Κλέαρχος επιδιώκει απλά να πληρωθεί 80 δραχμές το μήνα, όταν ο ειδικευμένος δούλος μπορεί να κερδίζει μέχρι και 30 δραχμές το μήνα. Αλλά το πιο περίεργο είναι ο πολύ χαμηλός βαθμός διαφοροποίησης μεταξύ των μισθών των απλών στρατιωτών αφενός και των λοχαγών και στρατηγών αφετέρου. Αυτό έρχεται σε ριζική αντίθεση με το μεγάλο κοινωνικό χάσμα που προβάλλει σε διάφορα σημεία της *Ανάβασης* μεταξύ των δύο ομάδων, όπως θα δούμε παρακάτω.

σχεται να δώσει στο Σιλανό 10 τάλαντα, αν επαληθευτεί η προφητεία του. Τελικά ο Σιλανός λαμβάνει 3000 δαρεικούς. Υποθέτοντας α) ότι ο Ξενοφώντας αναφέρεται στο αττικό τάλαντο και β) ότι οι 3000 δαρεικοί αποτελούν το ακριβές αντίστοιχο των 10 τάλαντων χωρίς προσαυξήσεις ή μειώσεις προκύπτει η αντιστοιχία 1 δαρεικός = 20 δραχμές. Επομένως η αναλογία 1:25 που χρησιμοποιεί ο Parke και ο Roy και που δίνεται από τον F.M.Heichelheim, *An ancient economic history*, II, Λέιντεν, 1958-1970, σσ. 22-23 είναι λάθος. Σημειώνουμε ότι οι προϋποθέσεις που δεχτήκαμε παραπάνω δεν είναι αναγκαστικές (π.χ. αν οι 3000 δαρεικοί και τα 10 τάλαντα αντιστοιχούν ακριβώς γιατί ο Ξενοφώντας χρησιμοποίησε δύο διαφορετικές μονάδες σε απόσταση λίγων σειρών; Μήπως για να μας διευκολύνει να αποκαταστήσουμε την ισοτιμία; Περισσότερη τέτοια ευαισθησία από τη σκοπιά των αρχαίων ιστορικών θα ήταν ευπρόσδεκτη αλλά περισσότερη προσοχή από τη σκοπιά των σύγχρονων πιο εφικτή.). Οπωσδήποτε πάντως οι υποθέσεις αυτές στηρίζονται σε πιο στέρεο έδαφος από τις προηγούμενες αντιστοιχίες. Η αντιστοιχία του δαρεικού με τον κυζικηνό δεν στηρίζεται ποθενά αλλού πέρα από τη γενικότερη εκτίμηση ότι οφείλουν να συμπίπτουν (contra Brownson, 1967, σ. 7, 403). Βλ. Loomis, 1998, σσ. 47-48. Βλ. επίσης και Stronk, 1995, σ. 194 (1:26,6 για τον κυζικηνό).

104. Βλ. Θουκυδίδης, III, xvii, 4, VI, viii, 1, VI, xxxi, 3 κ.α. Βλ. και Loomis, 1998, σσ.36-45

105. Θουκυδίδης, III, xviii, 4.

106. Βλ. και Loomis, 1998, σσ. 32-61.

107. Loomis, 1998, σσ. 104-120.

108. Φυσικά είναι σχεδόν απίθανο ένας τεχνίτης να δουλεύει όλες τις μέρες του μήνα, ενώ το μεροκάματο του μισθοφόρου είναι καθημερινό αλλά η παρατήρηση αυτή δεν αλλάζει σε σημαντικό βαθμό τα πράγματα.

109. Ξεν. Κ.Α. VII, ii, 36, VII, vi, 1. Στο VII, iii, 10 η διαβάθμιση χαρακτηρίζεται ως «η συνηθισμένη».

Το προσωρινό συμπέρασμα που μπορούμε να εξάγουμε είναι ότι ο μισθός δεν παίζει παρά δευτερεύοντα ρόλο στο όλο πλέγμα των σχέσεων που ορίζουν το μισθοφορικό φαινόμενο. Ο μισθός έχει κυρίως το ρόλο αποζημίωσης για την κάλυψη των βασικών εξόδων του πολεμιστή και δεν αποτελεί το κίνητρο αυτό καθ' εαυτό του μισθοφόρου. Σ' αυτό το συμπέρασμα συγκλίνει και η έλλειψη σαφούς διαφοροποίησης μεταξύ της παροχής τροφής ή μισθού στις πηγές μας.¹¹⁰

Η διαφοροποίηση μεταξύ των απλών στρατιωτών και των λοχαγών και στρατηγών μπορεί σε ένα πρώτο επίπεδο να εξεταστεί σε σχέση με την γεωγραφική τους προέλευση, όπως υπαινιχθήκαμε και παραπάνω. Σε σχέση με τους απλούς στρατιώτες οι πληροφορίες που διαθέτουμε είναι ελάχιστες. Γνωρίζουμε από ένα σχόλιο του Ξενοφώντα ότι οι Αρκάδες και οι Αχαιοί αποτελούν το ήμισυ της στρατιάς,¹¹¹ στην πορεία μάλιστα αυτή η υπεροπλία θα τους οδηγήσει στη διάσπαση της στρατιάς και στη δημιουργία ξεχωριστού σώματος για ένα σύντομο διάστημα.¹¹² Από τους 14 απλούς στρατιώτες που κατονομάζονται στο έργο δύο είναι Αρκάδες, δύο Σπαρτιάτες και από ένας Θεσσαλός, Αργεΐος, Θούριος, Συρακούσιος, Μυσός, Αμβρακιώτης, Μακίστιος, Σικυνώσιος, Ηλείος και Μάκρωνας.¹¹³ Η πληροφόρηση μας για τους λοχαγούς και τους στρατηγούς είναι καλύτερη: από τους 52 που κατονομάζονται 14 είναι Αρκάδες, 7 Αχαιοί, 8 Αθηναίοι, 3 Σπαρτιάτες και ένας περιόικος, δύο Δαρδάνιοι, δύο Βοιωτοί και ένας Λυδός που εμφανίζεται ως Βοιωτός, και από ένας Θεσσαλός, Μεγαρέας, Αργεΐος, Ολύνθιος, Σάμιος, Ηλείος, Συρακούσιος, Λοκρός, Ακαρνάνας, Χίος, Αμφιπολίτης, Οιταίος, Κρητικός, Θράκας.¹¹⁴

Από την παράθεση αυτών των στοιχείων βγαίνουν μερικά πολύ ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Κατ' αρχάς ενώ οι Αρκάδες και οι Αχαιοί είναι εξίσου πολυάριθμοι και στις δυο ομάδες, για τους Αθηναίους, για παράδειγμα, δεν ισχύει το ίδιο πράγμα. Ενώ γνωρίζουμε οκτώ Αθηναίους αξιωματικούς, δεν γνωρίζουμε ούτε έναν απλό στρατιώτη. Αυτές οι διαφοροποιήσεις και η ευρύτατη γεωγραφική προέλευση των αξιωματικών πιστεύουμε ότι αντανακλά τα δίκτυα στρατολόγησης των μισθοφόρων με βάση τους δεσμούς ξενίας που αναλύσαμε ήδη. Ένδειξη γι' αυτό αποτελεί η αναφορά του Ξενοφώντα στον Επισθένη, ο οποίος συγκέντρωσε έναν λόχο με μοναδικό κριτήριο την ομορφιά των στρατιωτών, παίζει δηλαδή το ρόλο του στρατολογητή στο επίπεδο του λόχου.¹¹⁵ Επιπλέον η άρνηση των Αρκάδων και των Αχαιών να αποδεχτούν την αρχηγία του Χειρίσοφου και του Ξενοφώντα στηρίζεται ανάμεσα στα άλλα στο επιχείρημα ότι δεν μπορούν να διεκδικούν την αρχηγία, αφού δεν έχουν συνεισφέρει στρατιώτες στη συγκρότηση της στρατιάς.¹¹⁶ Τέλος η απόφαση των Αρκάδων-Αχαιών «στρατηγούς έλόμενοι

110. Βλ. Pritchett, 1971, σσ. 3-5.

111. Ξεν. Κ.Α. VI, ii, 10.

112. Βλ. και Roy, 1972.

113. Βλ. Roy, 1967, σσ. 305-306. Θα άξιζε να διερευνηθεί, αν η επιλογή του Ξενοφώντα να κατονομάζει τους απλούς στρατιώτες σε κάποιες σκηνές και σε άλλες όχι, έχει κάποια σημασία.

114. Βλ. Roy, 1967, σσ. 303-305.

115. Ξεν. Κ.Α., VII, iv, 8.

116. Ξεν. Κ.Α., VI, ii, 10.

ἐαυτῶν καθ' ἑαυτοὺς»¹¹⁷ δείχνει ὅτι συνήθως δεν ἀκολουθοῦνταν αὐτὴ ἡ τακτικὴ ἀλλὰ ὅτι οἱ θέσεις τῶν ἀξιωματικῶν καθορίζονταν με βάση τὴ στρατολόγηση.¹¹⁸

Διαπιστώσαμε ἤδη μιὰ διαφοροποίηση μεταξύ τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν λοχαγῶν καὶ στρατηγῶν τόσο στο ἐπίπεδο τῶν μισθῶν ὅσο καὶ στο ἐπίπεδο τῆς γεωγραφικῆς προέλευσης. Θὰ ἐξετάσουμε τώρα εἰάν ὑπάρχει διαφοροποίηση στο ἐπίπεδο τῆς κοινωνικῆς προέλευσης καὶ τῆς ιδεολογίας, με δεδομένο ὅτι ἡ διαβάθμιση στο ἐπίπεδο τῶν μισθῶν δείχνει μιὰ μάλλον ἐξισωτικὴ κατάσταση. Αφετηρία μας θὰ εἶναι ἡ ἐκλογή νέων στρατηγῶν μετὰ τὴν σύλληψη τῶν ἀρχικῶν ἀπὸ τὸν Τισσαφέρην. Ἡ πρώτη πράξη τοῦ Ξενοφῶντα εἶναι νὰ καλέσει σε σύσκεψη τοὺς ἐπιζῶντες λοχαγούς τοῦ Προξένου.¹¹⁹ Στὴ συνέχεια συγκαλοῦνται οἱ επικεφαλεῖς τῶν διαφόρων σωμάτων: οἱ ἐπιζῶντες στρατηγοί, οἱ υποστράτηγοι τῶν συλληφθέντων στρατηγῶν ἢ σε τελικὸ στάδιο οἱ ἐπιζῶντες λοχαγοί.¹²⁰ Στὴν ἐκλογή κάθε νέου στρατηγοῦ συμμετέχουν μόνο οἱ λοχαγοί τοῦ στρατοῦ τοῦ. Βλέπουμε δηλαδὴ καὶ πάλι ὅτι κάθε στρατὸς διατηρεῖ τὴν αὐτοτέλεια τοῦ.¹²¹ Πουθενά σε ὅλες τὶς διεργασίες δε συμμετέχουν οἱ ἀπλοὶ στρατιῶτες οὔτε ἐγκρίνουν ἢ συζητοῦν τὴν ἐκλογή τῶν νέων στρατηγῶν στὴ συνέλευση ποὺ ἀκολουθεῖ.¹²² Ἡ διαφορὰ αὐτὴ φαίνεται με σαφήνεια στα λόγια τοῦ Ξενοφῶντα, ὅταν χρειάζεται νὰ πείσει τοὺς ἄλλους λοχαγούς καὶ στρατηγούς γιὰ τὸν καθοριστικὸ ρόλο τοὺς γιὰ τὴν πειθαρχία καὶ τὸ ἠθικὸ τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν: «ὕμεῖς γὰρ ἔστε στρατηγοί, ὕμεῖς ταξίαρχοι καὶ λοχαγοί· καὶ ὅτε εἰρήνη ᾗν, ὕμεῖς καὶ χρήμασι καὶ τιμαῖς τούτων [τῶν στρατιωτῶν] ἐπλεονεκτεῖτε».¹²³

Ἡ διαφοροποίηση αὐτὴ δεν ἐκφράζεται μόνο στὴν οργανωτικὴ δομὴ τοῦ στρατεύματος. Ἡ ἐλίτ ποὺ διακρίναμε λειτουργεῖ σε ἀνώτερα κυκλώματα καὶ ἔχει υψηλὲς ἐπιδιώξεις καὶ στόχους. Ἡ ὑπόσχεση τοῦ Πρόξενου νὰ συστήσει τὸν Ξενοφῶντα στὸν Κύρο,¹²⁴ νὰ μεσολαβήσει δηλαδὴ γιὰ τὴ σύναψη μιᾶς σχέσης ξενίας μεταξύ τῶν δύο ἀνδρῶν, δεν εἶναι μιὰ ὑπόσχεση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἀπευθύνεται σε οποιονδήποτε μισθοφόρο τοῦ στρατοῦ τοῦ.¹²⁵ Ποιες εἶναι λοιπὸν οἱ προσδοκίες αὐτοῦ τοῦ ἀνωτέρου στρώματος; Εἶδαμε ὅτι τὸ χαμηλὸ ἀπόλυτο ἐπίπεδο καὶ ἡ μικρὴ διαβάθμιση τῶν μισθῶν ἀποτελοῦν ἀντενδείξεις γιὰ τὰ πραγματικὰ τοὺς κίνητρα. Εἶδαμε ἐπίσης, ἀπὸ τὰ παραδείγματα τοῦ Ἀρίστιππου καὶ τοῦ Κλεάρχου, ποὺ στρατολογοῦν μισθοφόρους με χρήματα τοῦ Κύρου, ὅτι οἱ στρατηγοὶ μποροῦν νὰ χρησιμοποιοῦν τοὺς στρατιῶτες τοὺς γιὰ τὰ

117. Ξεν. Κ.Α., VI, ii, 11.

118. Ενδεικτικὸ εἶναι καὶ ἓνα περιστατικὸ ἀπὸ τὴν καριέρα τοῦ Ἰφικράτη. Ὄταν πληροφορεῖται τὴν προδοσία δύο ἀξιωματικῶν τοῦ, ἀφοπλίζει καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸ στρατόπεδο τόσο τοὺς ἴδιους ὅσο καὶ ολόκληρους τοὺς λόχους τοὺς (Πολύαινος Στρατηγήματα, III, ix, 56). Βλέπουμε πόσο στενὴ εἶναι ἡ σύνδεση τοῦ λοχαγοῦ με τοὺς ἄνδρες τοῦ, ποὺ σε ἓνα μισθοφορικὸ στρατὸ δεν μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ εὐκόλα με ἄλλο τρόπο. Βλ. καὶ Nussbaum, 1959, σ. 19 γιὰ τοὺς λοχαγούς ὡς στρατολογητές.

119. Ξεν. Κ.Α., III, I, 15.

120. Ξεν. Κ.Α., III, I, 32-33.

121. Ξεν. Κ.Α., III, I, 46.

122. Ξεν. Κ.Α., III, ii, 1- iii, 1.

123. Ξεν. Κ.Α., III, I, 37.

124. Ξεν. Κ.Α., III, I, 3-7.

125. Οἱ ἐπιδιώξεις καὶ προσδοκίες τοῦ Ξενοφῶντα ἀπὸ τὴ σχέσι τοῦ με τὸν Κύρο περιγράφονται γλαφυρά ἀπὸ τὸν P. Georges, *Barbarian Asia and the Greek experience*, Βαλτιμόρη-Λονδίνο, 1994, σσ. 221-225.

προσωπικά τους συμφέροντα. Υπάρχει δηλαδή μια αμφίδρομη σχέση ανάμεσα στους στρατηγούς που προσφέρουν τους άνδρες τους στον ανώτερο ξένο τους και στην χρησιμοποίηση των πόρων και των ανδρών του ξένου για τους προσωπικούς τους σκοπούς.

Υπάρχουν επίσης άλλα κέρδη από την μισθοφορική υπηρεσία, όπως διαφαίνονται στην διήγηση της *Ανάβασης*: δώρα για διακεκριμένη υπηρεσία,¹²⁶ για αριστεία στη μάχη,¹²⁷ χρυσοί στέφανοι σε περίπτωση επιτυχίας της εκστρατείας¹²⁸ κτλ. Αποφύγαμε να συζητήσουμε το θέμα των λάφυρων. Τα λάφυρα που μπορεί να αποσπάσει ένας νικηφόρος στρατός μπορεί να αγγίζουν αμιύτητα ποσά για τα δεδομένα της εποχής.¹²⁹ Στην περίπτωση, όμως, των Μυρίων βλέπουμε ότι δύο φορές οι μισθοφόροι είναι έτοιμοι να αναλάβουν υπηρεσία υπό τον όρο να μην επωφεληθούν από τα λάφυρα,¹³⁰ επομένως, παρότι μπορούν ανάλογα με τις περιστάσεις να αποκομίζουν σημαντικά κέρδη από τη λαφυραγώγηση, τα λάφυρα δεν αποτελούν το βασικό κίνητρο τους. Τα περισσότερα από αυτά τα κέρδη είναι δυνατά και για τους απλούς στρατιώτες.

Εντελώς ξεχωριστή περίπτωση είναι η δωρεά γης. Από τον Θεμιστοκλή ως τον Μέμνονα, η δωρεά γης σε επιφανείς Έλληνες αποτελεί καθιερωμένη πρακτική στα πλαίσια της Περσικής αυτοκρατορίας.¹³¹ Από το κείμενο της *Ανάβασης* δεν προκύπτουν τέτοιες περιπτώσεις, εκτός από την πιθανή δωρεά κτημάτων στον Ξενία και τον Πασίωνα, αν υποθέσουμε ότι οι οικογένειες τους διαμένουν σ' αυτά τα κτήματα.¹³² Η απουσία μιας πρακτικής τόσο καλά τεκμηριωμένης μπορεί εύκολα να αποδοθεί στην αποτυχία της εκστρατείας. Αξίζει πάντως να σημειώσουμε ότι και ο Σεύθης υπόσχεται τη διανομή γης σε όλους τους στρατιώτες, αν και αυτή η υπόσχεση μπορεί να εκληφθεί ως αντιστάθμισμα της διαφαινόμενης έλλειψης ρευστού.¹³³

Πιστεύουμε πάντως ότι τα σημαντικότερα οφέλη για την ομάδα που αποτελούν οι στρατηγοί και οι λοχαγοί είναι αυτά που δεν εμφανίζονται παρά σποραδικά και περιστασιακά στα κείμενα των αρχαίων συγγραφέων. Ο λόγος γι' αυτό είναι ότι δεν έχουν σταθερό και τυπικό χαρακτήρα. Δεν εξαρτώνται από συμβόλαια, αλλά από τη σταθερή μεν, ασυνεχή δε ροή αγαθών, γης και στρατών που δημιουργούν οι σχέσεις ξενίας τις οποίες περιγράψαμε. Είναι οι σχέσεις ξενίας που δημιουργούν την κίνηση των μισθοφόρων και τα οφέλη που περιμένουν να προσποριστούν.

Μπορούμε λοιπόν να διακρίνουμε μεταξύ των λοχαγών και στρατηγών από τη μια μεριά, που φαίνεται ότι προέρχονται από τις ελίτ των πόλεων τους, ενώνονται μεταξύ

126. Ξεν. Κ.Α., I, I, 2, I, iv, 12, I, ix, 17.

127. Ξεν. Κ.Α., VII, iii, 10.

128. Ξεν. Κ.Α., I, vii, 7.

129. Βλ. και Pritchett, 1971, σσ. 53-84.

130. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι ο Κύρος δε θα επιθυμούσε τη λεηλασία των επαρχιών που διέσχισε ο στρατός του. Ωστόσο βλέπουμε ότι επιτρέπει τη λεηλασία της ανυπότακτης Λυκαονίας (I, ii, 19), ενώ οι στρατιώτες του Μένωνα λεηλατούν χωρίς άδεια την Ταρσό (I, ii, 26-27). Στην περίπτωση του Σεύθη έχει καθοριστεί από την αρχή ότι τα λάφυρα θα περιέλθουν στον ίδιο για την πληρωμή των μισθών των στρατιωτών (VII, iii, 10, VII, iv, 2, VII, v, 2).

131. Βλ. Herman, 1987, σσ. 106-115.

132. Ξεν. Κ.Α., I, iv, 8.

133. Ξεν. Κ.Α., VII, ii, 36.

τους και με υψηλά ιστάμενους Πέρσες με τους παραδοσιακούς αριστοκρατικούς δεσμούς ξενίας και προσδοκούν υψηλά οφέλη. Τι μπορούμε όμως να πούμε για τους απλούς στρατιώτες; Πριν εξετάσουμε τα οφέλη και τις προσδοκίες τους, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε την κοινωνική τους προέλευση. Αντίθετα με την καθιερωμένη άποψη ότι οι μισθοφόροι είναι εξαθλιωμένοι άκληροι που δεν έχουν στον ήλιο μοίρα, τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά, ούτε τόσο μονοδιάστατα. Η ευρέως διαδεδομένη άποψη ότι η Αρκαδία είναι μια φτωχή περιοχή, έχει οδηγήσει τους μελετητές να βλέπουν στο γεγονός ότι η πλειοψηφία των Μυρίων είναι Αρκάδες, την απόδειξη της ένδειας των μισθοφόρων. Δεν θα συζητήσουμε εδώ αν η Αρκαδία είναι μια φτωχή περιοχή, φοβούμεστε όμως ότι αυτή η αντίληψη είναι απόλυτη και γενικόλογη.

Εμείς θα δώσουμε σημασία σε δύο παράγοντες: την κινητικότητα και τη σημασία των προτύπων ενός πολεμικού τρόπου ζωής. Η κινητικότητα έχει υποτιμηθεί σοβαρά ως κοινωνικός παράγοντας στην μελέτη της αρχαίας ιστορίας. Όπως και οι μισθοφόροι, συνήθως αντιμετωπίζεται ως σύμπτωμα κρίσης και αστάθειας. Υπεύθυνη γι' αυτό είναι η στατική ανάλυση που παράγει το μοντέλο του πολίτη-αγρότη. Ενδεικτικό είναι από αυτή την άποψη πόσο έχει υποτιμηθεί η μελέτη της κινητικότητας στη μελέτη του αθηναϊκού ναυτικού.¹³⁴ Τα πληρώματα των πλοίων έχουν πιστωθεί στους Αθηναίους θήτες, παρά τις σαφείς ενδείξεις για το αντίθετο: η πρόταση των Κορινθίων για τον τρόπο προσέλκυσης των αθηναϊκών πληρωμάτων,¹³⁵ η απάντηση του Περικλή που παίρνει σα δεδομένο τη δυνατότητα τα πληρώματα να αλλάξουν εργοδότη, έστω για να την αρνηθεί,¹³⁶ η προσφώνηση του Νικία στους ναύτες στη Σικελία.¹³⁷ Αν η κρίση τον 5ο αιώνα είναι τόσο βαθιά ώστε να υπάρχουν χιλιάδες άνθρωποι πρόθυμοι να ξενιτευτούν για να γίνουν κωπηλάτες,¹³⁸ έχει πραγματικά νόημα η έννοια της κρίσης, εάν απλώνεται από τον 7ο ως τον 4ο αιώνα; Το παράδειγμα του αθηναϊκού στόλου δείχνει ότι η κινητικότητα είναι μια συνηθισμένη διαδικασία, άσχετη με καταστάσεις κρίσης και αστάθειας. Ο Αρκάδας μισθοφόρος που ξενιτεύεται, δεν αποτελεί φαινόμενο εξαθλίωσης αν εξεταστεί στο ευρύτερο του πλαίσιο: μαζί με τον άποικο, τον έμπορο, τον μέτοικο, τον πλανόδιο τεχνίτη, τον κτηνοτρόφο κτλ.¹³⁹

Προσπαθήσαμε να δείξουμε παραπάνω ότι τόσο η κινητικότητα των λοχαγών και στρατηγών, όσο και η στρατολόγηση των μισθοφόρων διέπονται από τις σχέσεις ξενίας της ελληνικής και περσικής ελίτ.¹⁴⁰ Εάν έτσι έχουν τα πράγματα, ποιες είναι οι συνθήκες της κινητικότητας των απλών στρατιωτών;

134. Βλ. Van Wees, 1995, σσ. 161-163.

135. Θουκυδίδης, I, cxxi, 3: «ὠνητή γάρ ἢ Ἀθηναίων δύναμις μᾶλλον ἢ οἰκεία».

136. Θουκυδίδης, I, cxxxiii, 1-2.

137. Θουκυδίδης, VII, lxxiii, 3: «οἱ τέως Ἀθηναῖοι νομιζόμενοι καὶ μὴ ὄντες».

138. Δεν πρέπει να θεωρήσουμε αυτονόητο ότι οι ξένοι κωπηλάτες είναι μέτοικοι. Πρώτον γιατί οι μέτοικοι δε θα διακινδύνευαν εύκολα τη θέση τους και την οικογένεια τους στην Αθήνα για να κερδίσουν λίγα χρήματα παραπάνω από άλλο εργοδότη, όπως υπαινίσσονται οι Κορίνθιοι, και δεύτερον γιατί είναι πολύ πιθανό ότι υπάρχει μια αγορά κωπηλατών, όπως μαρτυρά και το παράδειγμα της Αιγύπτου (βλ. σημείωση 18). Βλ. Van Wees, 1995, σσ. 161-163.

139. Βλ. Purcell, 1990, R.Osborne, 'The potential mobility of human populations', *OJA*, 1991, 10, σσ. 231-252.

140. Για τις σχέσεις ξενίας ως χαρακτηριστικό μόνο των ανωτέρων τάξεων, βλ. Herman, 1987, σσ. 34-35.

Εξετάζοντας τη σημασία των προτύπων ενός πολεμικού τρόπου ζωής θα συναντήσουμε μια εντυπωσιακή αντίφαση: ενώ στις μελέτες που ασχολούνται με τον πολίτη-στρατιώτη οι οπλίτες θεωρούνται η τάξη των μικρομεσαίων-ευκατάστατων αγροτών, που έχουν την δυνατότητα να αγοράσουν μόνοι τους τον οπλισμό τους, κερδίζοντας έτσι την αποκλειστικότητα των πολιτικών δικαιωμάτων σε πολλές πόλεις, οι μισθοφόροι οπλίτες δεν θεωρούνται μέλη αυτής της ευκατάστατης τάξης. Η αντίφαση αυτή μπορεί να λυθεί μόνο αν δεχτούμε ότι οι μισθοφόροι δεν αγοράζουν οι ίδιοι τον οπλισμό τους.¹⁴¹ Δεν υπάρχουν όμως ουσιαστικά στοιχεία που να στηρίζουν μια τέτοια άποψη, που δημιουργεί περισσότερα προβλήματα από όσα λύνει.¹⁴² Πρέπει λοιπόν να αντιληφθούμε ότι οι μισθοφόροι είναι τουλάχιστον σε θέση να αγοράσουν τον οπλισμό τους, έξοδο αρκετό ώστε να στερεί σε πολλές πόλεις τα πολιτικά δικαιώματα από όσους δεν μπορούν να το αντέξουν. Οι παράγοντες που ωθούν τους Αρκάδες να γίνουν μισθοφόροι είναι πολύ πιο σύνθετοι από τη φτώχεια και την εξαθλίωση: είναι μήπως τυχαίο ότι η δημιουργία του Αρκαδικού κοινού στα μέσα του 4ου αιώνα συμβαδίζει χρονικά με το τέλος της υπεροπλίας των Αρκάδων μισθοφόρων;¹⁴³

Αν προσπαθήσουμε λοιπόν να εντάξουμε τους οπλίτες μισθοφόρους στο πλαίσιο μελέτης των οπλιτών – πολιτών, μια σειρά συμπεράσματα προκύπτουν αναπόφευκτα. Αναφέρουμε ενδεικτικά τους υπηρετές που γνωρίζουμε ότι συνοδεύουν έναν οπλιτικό στρατό, κουβαλώντας για παράδειγμα τον βαρύ οπλισμό των οπλιτών στη διάρκεια των πορειών.¹⁴⁴ Η παρουσία υπηρετών στη στρατιά των Μυρίων από την αρχή ακόμη της εκστρατείας διαφαίνεται σε διάφορα σημεία.¹⁴⁵ Σίγουρα άνθρωποι που μπορούν να διαθέτουν υπηρετές δεν μπορεί να είναι τόσο εξαθλιωμένοι. Σ' αυτό το σημείο θα αγγίξουμε ένα θέμα χωρίς να το συζητήσουμε περαιτέρω. Αποφύγαμε σε όλη την εργασία να ασχοληθούμε με τους πελταστές και τα άλλα ελαφρά οπλισμένα σώματα, επικεντρώνοντας την προσοχή μας στους οπλίτες. Μπορούμε όμως να διακρίνουμε, τουλάχιστον στη φρασεολογία των πηγών μας, ένα διαχωρισμό ανάμεσα στη χρησιμοποίηση Ελλήνων οπλιτών στην Ανατολή και Ελλήνων πελταστών στην Ελλάδα. Πρέπει να υποθέσουμε ότι έχουμε δύο διαφορετικές μορφές μισθοφόρων, πολύ περισσότερο ότι διαφορετικοί άνθρωποι υπηρετούν σε διαφορετικές περιοχές; Οποιαδήποτε απάντηση σ' αυτό το ερώτημα οφείλει να πάρει υπόψη τα στοιχεία που δείχνουν ότι ο οπλίτης του 5ου και 4ου αιώνα δεν χρησιμοποιεί πια τον βαρύ οπλισμό της αρχαϊκής εποχής, ενώ η τάση είναι προς όλο και πιο ευκίνητα σώματα.¹⁴⁶ Επιπλέον η συμμετοχή των ελαφρά οπλισμένων στις οπλιτικές μάχες σαφώς υποτιμάται και σκιάζεται στις αρχαίες περιγραφές, πι-

141. Βλ. P. McKechnie, *Outsiders in the Greek cities in the fourth century B.C.*, Λονδίνο, 1989, σσ. 85-93, του ίδιου, 1994.

142. Βλ. Roy, 1967, σ. 310, Whitehead, 1991.

143. Θα προτείναμε δηλαδή ως υπόθεση προς διερεύνηση ότι η δημιουργία του Αρκαδικού κοινού δημιουργεί για τους Αρκάδες οπλίτες ένα πεδίο δράσης που μπορεί να καλύψει τις φιλοδοξίες τους και να ανταποκριθεί στα πρότυπα τους. Η απουσία αυτού του πεδίου τον 5ο αιώνα θα μπορούσε να εξηγήσει τους μεγάλους αριθμούς Αρκάδων μισθοφόρων αυτή την περίοδο.

144. Βλ. ενδεικτικά Anderson, 1970, σσ. 29-30, 46, 48.

145. Ξεν. Κ.Α., I, x, 3, II, v, 32, όπου αναφέρονται Έλληνες δούλοι.

146. Βλ. Snodgrass, 1967, σσ. 60-77, Anderson, 1970, σσ. 13-42.

θανάτα για ιδεολογικούς λόγους.¹⁴⁷ Η περαιτέρω διερεύνηση του θέματος μπορεί να αλλάξει ριζικά τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη διάκριση οπλίτη-πελταστή.

Έχουμε τέλος στη διάθεση μας ένα χωρίο στο οποίο ο Ξενοφώντας δηλώνει ρητά τις φιλοδοξίες και τις επιδιώξεις των Μυρίων, το οποίο όμως έχει υποτιμηθεί από τους μελετητές γιατί δεν συμβιβάζεται εύκολα με την καθιερωμένη εικόνα των μισθοφόρων. Αξίζει να το παραθέσουμε ολόκληρο: «τῶν γὰρ στρατιωτῶν οἱ πλείστοι ἦσαν οὐ σπάνει βίου ἐκπεπλευκότες ἐπὶ ταύτην τὴν μισθοφορὰν, ἀλλὰ τὴν Κύρου ἀρετὴν ἀκούοντες, οἱ μὲν καὶ ἄνδρας ἄγοντες, οἱ δὲ καὶ προσσηλοκότες χρήματα, καὶ τούτων ἔτεροι ἀποδεδρακότες πατέρας καὶ μητέρας, οἱ δὲ καὶ τέκνα καταλιπόντες ὡς χρήματ' αὐτοῖς κτησάμενοι ἤξοντες πάλιν, ἀκούοντες καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς παρὰ Κύρῳ πολ- λά καὶ ἀγαθὰ πράττειν. τοιοῦτοι ὄντες ἐπόθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα σφῆζεσθαι».¹⁴⁸

55

Κατά την άποψη μας, το απόσπασμα καλύπτει όλες τις πιθανές κατηγορίες στρατιωτών. Κατ' αρχάς κάνει μια θεμελιακή διάκριση ανάμεσα στη μειοψηφία των στρατιωτών, που γίνονται μισθοφόροι λόγω έλλειψης πόρων και στην πλειοψηφία που κινείται από άλλα κίνητρα. Στη συνέχεια, από αυτή την πλειοψηφία διακρίνει μια σειρά υποκατηγορίες που δεν ταυτίζονται απαραίτητα με το σύνολο των στρατιωτών της πλειοψηφίας. Οι κατηγορίες των «ἀγόντων» και «προσηλοκότων» μπορούν να ταυτιστούν με την κατηγορία των λοχαγών, καθώς είναι σαφές ότι δεν αναφέρονται στο σύνολο των στρατιωτών. Η αιτιολογία που δίνει ο Ξενοφώντας για τους υπόλοιπους στρατιώτες πιστεύουμε ότι είναι ακόλουθη με τους παράγοντες που τονίσαμε: α') οι μισθοφόροι δεν κινούνται κατ' ανάγκην από την έλλειψη πόρων β') η δυνατότητα απόσπασης ενός γρήγορου κέρδους, συμπληρωματικού των άλλων δραστηριοτήτων των στρατιωτών, συμβαδίζει με τον παράγοντα τη κινητικότητα που τονίσαμε και γ') η αναφορά στην αρετή του Κύρου ως παράγοντα προσέλκυσης των μισθοφόρων δεν είναι λεκτική φιλοφρόνηση του Ξενοφώντα αλλά υπογραμμίζει τη σημασία των δεσμών ξενίας.

Συμπεράσματα

Η εργασία αυτή είχε τρεις στόχους: α') να δείξει ότι το μισθοφορικό φαινόμενο δεν είναι φαινόμενο κρίσης αλλά αποτελεί μια σύνθετη διαδικασία όπου αρθρώνονται οι ανάγκες της κοινωνίας που χρησιμοποιεί τους μισθοφόρους («περσικός κόσμος»), οι ανάγκες και επιδιώξεις των ίδιων των μισθοφόρων και παράγοντες που επιδρούν στη μακρά διάρκεια του φαινομένου, όπως η κινητικότητα β') να δείξει ότι ο κύριος παράγοντας που καθορίζει τόσο την κίνηση και συγκρότηση των μισθοφόρων όσο και τις επιδιώξεις των ίδιων και των εργοδοτών τους είναι οι δεσμοί ξενίας και γ') να εξετάσει την αλληλοδιαπλοκή των Ελλήνων μισθοφόρων και του περσικού κόσμου.

Συμπερασματικά λοιπόν, πιστεύουμε ότι η κίνηση, στρατολόγηση και χρησιμοποίηση των Ελλήνων μισθοφόρων από τον περσικό κόσμο καθορίζονται από τους δεσμούς ξε-

147. Βλ. Van Wees, 1995.

148. Ξεν. Κ.Α., VI, iv, 8.

νίας σε πολύ μεγάλο ποσοστό. Οι δεσμοί ξενίας είναι ένας θεσμός και μια πρακτική που αποτελούν κοινή συνισταμένη του ελληνικού και του περσικού κόσμου, έστω και αν εμφανίζονται με διαφορετική μορφή ορισμένες φορές.¹⁴⁹ Αν μπορούμε να αποδώσουμε κάποια σημασία στην έλλειψη στοιχείων για τη χρησιμοποίηση Ελλήνων μισθοφόρων με τη μορφή στρατιωτικών κοινοτήτων και στην ουσιαστικά ανύπαρκτη διαβάθμιση των μισθών,¹⁵⁰ αυτή κατά τη γνώμη μας είναι η επίδραση των δεσμών ξενίας: οι μισθοφόροι δεν εντάσσονται στη δομή του περσικού διοικητικού μηχανισμού με τις ιδιαίτερες συνήθειες του, αλλά χρησιμοποιούνται με τη μορφή που καθορίζουν οι δεσμοί ξενίας. Η απόσταση που χωρίζει τους δύο κόσμους δεν είναι τελικά τόσο μεγάλη όσο θέλουμε να φανταζόμαστε.

56

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AC: L' Antiquite Classique

AchHist III: A. Kuhrt - H. Sancisi Weerdenburg, επιμέλεια, *Achaemenid History*, τόμος III: *Method and theory*, Λέιντεν, 1988.AchHist VI: H. Sancisi Weerdenburg - A. Kuhrt, επιμέλεια, *Asia Minor and Egypt: Old cultures in a new empire*, Λέιντεν, 1991.

AJA: American Journal of Archaeology

AJP: American Journal of Philology

CA: Classical Antiquity

CAH: Cambridge Ancient History

CHI: I. Gerschevitch, επιμέλεια, *The Cambridge History of Iran*, τόμος II: *The Median and Achaemenid periods*, Καίμπριτζ, 1985.

C&M: Classica et Mediaevalia

CQ: Classical Quarterly

DHA: Dialogues d' Histoire Ancienne

FGH: F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*, Βερολίνο, 1923-1958.

JESHO: Journal of the Economic and Social History of the Orient

JHS: Journal of Hellenic Studies

JNES: Journal of the Near Eastern Studies

OJA: Oxford Journal of Archaeology

P&P: Past and Present

REA: Revue des Etudes Anciennes

REG: Revue des Etudes Grecques

149. Βλ. Mitchell, 1997, σσ. 111-114 και 131-133.

150. Βλ. τη δεύτερη ενότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Anderson, J. K., 1970: *Military theory and practice in the age of Xenophon*, Μπέροκλεϋ - Λος Άντζελες.
- Balcer, J. M., 1984: *Sparda by the bitter sea. Imperial interaction in Western Anatolia*, Σικάγο.
- Balcer, J. M., 1985: 'Fifth century BC Ionia: a frontier redefined', *REA*, 87, σσ. 31-42.
- Best, J. G. P., 1969: *Thracian peltasts and their influence on Greek warfare*, Γκρόνινγκεν.
- Brownson, C. L., 1967: *Xenophon in seven volumes. Volume III. Anabasis. Text and translation*, Λονδίνο (Loeb Classical Library).
- Cahill, N., 1985: 'The treasury at Persepolis: gift - giving at the city of the Persians', *AJA*, 89, σσ. 373-389.
- Cameron, G. G., 1948: *Persepolis Treasury Tablets*, Σικάγο.
- Cameron, G. G., 1973: 'The Persian satrapies and related matters', *JNES*, 32, σσ. 47-56.
- Cook, J. M., 1983: *The Persian Empire*, Λονδίνο.
- Dandamayev, M. A. - Lukonin, V. G., 1989: *The culture and social institutions of Ancient Iran*, Καίμπριτζ.
- Garlan, Y., 1975: *War in the ancient world. A social history*, Λονδίνο.
- Griffith, G. T., 1935: *The mercenaries of the Hellenistic world*, Καίμπριτζ.
- Hallock, R. T., 1985: 'The evidence of the Persepolis tablets', *CHI*, σσ. 588-609.
- Hanson, V. D., 1989: *The western way of war: infantry battle in classical Greece*, Νέα Υόρκη.
- Herman, G., 1987: *Ritualised friendship and the Greek city*, Καίμπριτζ.
- Hornblower, S., 1982: *Mausolus*, Οξφόρδη.
- Krentz, P., 1985: 'The nature of hoplite battle', *CA*, 4, σσ. 50-61.
- Kuhrt, A., 1993: *The Ancient Near East 3000-330 BC*, Λονδίνο.
- Lewis, D. M., 1977: *Sparta and Persia*, Λένιντεν.
- Lewis, D. M., 1992: 'The Persepolis tablets: speech, seal and script' στο A. K. Bowman - G. Woolf, επιμέλεια, *Literacy and power in the ancient world*, Οξφόρδη, σσ. 17-32.
- Loomis, W. T., 1998: *Wages, welfare costs and inflation in classical Athens*, Άνν Άρμπορ.
- Marinovic, L. P., 1988: *Le mercenariat grec au IVe siecle avant notre ere et la crise de la polis*, Παρίσι.
- McKechnie, P., 1994: 'Greek mercenary troops and their equipment', *Historia*, 43, σσ. 297-305.
- Miller, M., 1997: *Athens and Persia in the fifth century BC. A study in cultural receptivity*, Καίμπριτζ.
- Mitchell, L. G., 1997: *Greeks bearing gifts. The public use of private relationships in the Greek world, 435-323 BC*, Καίμπριτζ.
- Nussbaum, G. B., 1959: 'The captains in the army of the Ten Thousand', *C&M*, 20, σσ. 16-29.
- Olmstead, A. T., 1948: *History of the Persian Empire*, Σικάγο.
- Parke, H. W., 1933: *Greek mercenary soldiers*, Σικάγο.
- Pritchett, W. K., 1971: *The Greek state at war I*, Μπέροκλεϋ και Λος Άντζελες.
- Purcell, N., 1990: 'Mobility and the polis', στο O. Murray - S. Price, επιμέλεια, *The Greek city from Homer to Alexander*, Οξφόρδη, σσ. 29-58.

- 58 Rahe, P. A., 1980: 'The military situation in Western Asia on the eve of Cunaxa', *AJP*, 101, σσ. 79-98.
- Roy, J., 1967: 'The mercenaries of Cyrus', *Historia*, 16, σσ. 287- 323.
- Roy, J., 1972: 'Arcadian nationality as seen in Xenophon's Anabasis', *Mnemosyne*, 25, σσ. 129-136.
- Ruzicka, S., 1992: *Politics of a Persian dynasty. The Hecatomnids in the fourth century*, Νόρμαν - Λονδίνο.
- Snodgrass, A. M., 1967: *Arms and armor of the Greeks*, Λονδίνο.
- Stronk, J. P., 1995: *The Ten Thousand in Thrace. An archaeological and historical commentary*, Άμστερνταμ.
- Tod, M. N., 1948: *Greek historical inscriptions, τόμος II*, Οξφόρδη.
- Tuplin, C., 1987: 'The administration of the Achaemenid empire', στο I. Carradice, επιμέλεια, *Coinage and administration in the Athenian and Persian empires*, Οξφόρδη, σσ. 109-166.
- Tuplin, C., 1988: 'Persian garrisons in Xenophon and other sources', *AchHist III*, σσ. 67-70.
- Van Driel, G., 1989: 'The Murasus in context', *JESHO*, 32, σσ. 203-229.
- Van Wees, H., 1995: 'Politics and the battlefield: Ideology in Greek warfare' στο A. Powell, επιμέλεια, *The Greek world*, Λονδίνο, σσ. 153-177.
- Whitehead, D., 1991: 'Who equipped mercenary troops in classical Greece', *Historia*, 40, σσ. 105-113.